

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Α΄ ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
Β΄ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΠΑΠΑΡΟΥΣΗ ΜΑΡΙΤΑ

Η θέση της γυναίκας στον Ινδουισμό

Θεοδώρα Ζαφείρη

8^ο Εξάμηνο

Βόλος
Ιούνιος 2009

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7212/1
Ημερ. Εισ.: 20-07-2009
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΔΕ
2009
ΖΑΦ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
2. ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	7
3. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟ	9
4. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΟΝ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟ ΚΑΠΟΤΕ... ..	11
5. ΚΟΙΝΩΝΙΑ	19
5.1. Γυναίκα και τέχνες	19
5.1.1. Η τέχνη του έρωτα	19
5.1.2. Γυναίκα και ζωγραφική	20
5.1.3. Γυναίκα και θέατρο	20
5.2. Γυναίκα και παιχνίδι	20
5.3. Γυναίκα και πορνεία	21
5.4. Γυναίκα και μοιχεία	23
5.5. Γυναίκα και αμβλώσεις	24
5.6. Γυναίκα και βιασμός	26
6. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	27
6.1. Γυναίκα και γάμος	27
6.2. Ο ρόλος της γυναίκας στην οικογένεια	31
6.2.1. Η γυναίκα ως σύζυγος	31
6.2.2. Η γυναίκα ως μητέρα	32
6.3. Γυναίκα και χηρεία	32
6.4. Γυναίκα και περιουσία	35
7. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	37
8. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	39
9. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	41
9.1. Γυναικείες μορφές στο πάνθεο των Ινδουιστών	41
9.2. Η ιεροποίηση της γυναίκας	43
9.3. Γυναίκα και ασκητισμός	43
10. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΜΑΗΑΤΜΑ GANDHI ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΩΝ ΙΝΔΟΥΙΣΤΡΙΩΝ	47
11. ΜΙΑ ΙΝΔΗ ΣΗΜΕΡΑ	49
12. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	51
13. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γυναίκα αντιπροσωπεύει το θηλυκό γένος των ανθρώπων, με πρωτόγνωρη διαίσθηση, αστείρευτη δύναμη και θέληση, άκρατη αγάπη που πλαισιώνει ένα πορτρέτο με πινελιές ευαισθησίας και αυτοθυσίας, ανωτερότητας και ηθικής, επιμονής και υπομονής, σοβαρότητας και ωριμότητας, συνεχούς προσπάθειας και ασυγκράτητης δημιουργικότητας.

Σήμερα θεωρείται αυτονόητο πλέον για μια γυναίκα να έχει την δυνατότητα, να σπουδάζει, να ψηφίζει, να πολιτεύεται, να εργάζεται και να σταδιοδρομεί σε όποιον τομέα της επιτρέπουν οι ικανότητές της, να έχει οικογένεια και να ανατρέφει παιδιά παράλληλα με την επαγγελματική της εξέλιξη, και γενικότερα να έχει ίσα δικαιώματα και απολαβές με τον άνδρα. Αυτό σήμαινε βελτίωση της θέσης των γυναικών, ενθάρρυνση της συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας, και στην απασχόληση γενικότερα, ενασχόληση με τις επιστήμες, την έρευνα και τα κοινωνικά θέματα ειδικότερα, και παράλληλα μεγαλύτερη εμπλοκή των ανδρών στις οικογενειακές υποχρεώσεις. Παρ' όλα αυτά μεγάλο εμπόδιο για την εναρμόνιση και την ομαλή συμβίωση της οικογένειας με την εργασία και οτιδήποτε απορρέει από την απουσία της μητέρας από το σπίτι ήταν και οι πολιτισμικοί παράγοντες. Τα ήθη και έθιμα θέλουν την μητέρα βασίλισσα στο σπιτικό της και τον πατέρα πολεμιστή στην μαγευτική ζούγκλα της ζωής, προστάτη της οικογένειας και φύλακα του σπιτιού.

Για μια ιστορία λοιπόν γένους θηλυκού, θα πρέπει να ανατρέξουμε σε πηγές πληροφοριών χρόνια πριν, σε θρησκείες, μύθους, παραδόσεις και ιστορικά γεγονότα που καταγράφουν την εξέλιξη της γυναίκας χωρίς ρατσισμούς και φυλετικές διακρίσεις, δίνοντας έμφαση στο αποτέλεσμα της εξέλιξής της στον επαγγελματικό στίβο και καταγράφοντας το αντίκτυπο της απομάκρυνσής της από το σπίτι, την οικογένεια και τα παιδιά.

Ωστόσο κάθε κοινωνία, κάθε πολιτισμός, κάθε θρησκεία, έχει μια διαφορετική θεώρηση για τη γυναίκα και τους ρόλους που πρέπει να επιτελεί. Έτσι και ο Ινδουϊσμός αποτελεί μία θρησκεία που έχει υιοθετήσει διαφορετικές οπτικές αντιμετώπισης της θέσης της γυναίκας. Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε τη θέση που καταλαμβάνει η γυναίκα σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής στην Ινδία. Παρακολουθώντας την εναλλαγή των ρόλων της μέσα από την μεταβολή και εξέλιξη της ινδική κοινωνίας, θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε

το ρόλο της Ινδής σε τομείς όπως η κοινωνία, η θρησκεία, η οικογένεια, η εργασία και ο πολιτισμός.

2. ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Άραγε πιστεύουν όλοι σε κάποιο είδος θεού ή αόρατης δύναμης; Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις αναφορικά με τη σημασία που προσδίδουν οι άνθρωποι στην έννοια της θρησκείας.

Ορισμένοι θεωρούν ότι η θρησκεία επηρεάζει όλες τις πτυχές της ζωής τους και του εαυτού τους. Με άλλα λόγια, διαμορφώνει την ίδια την ύπαρξη του ατόμου και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τις ενέργειές του σε σχέση με τον κόσμο που τον περιβάλλει. Άλλοι πάλι στρέφονται στη θρησκεία μόνο περιστασιακά. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τόσο αυτοί που προστρέχουν στη θρησκεία σε περιστάσεις όπως η γέννηση ενός μωρού, ο θάνατος ενός ανθρώπου, οι μεγάλες γιορτές καθώς και αυτοί που καταφεύγουν σε αυτήν σε καταστάσεις αδυναμίας ή φόβου.

Εκτός από τις παραπάνω ομάδες ανθρώπων υπάρχει και μία τρίτη στην οποία συμπεριλαμβάνονται όσοι δεν ανήκουν σε καμία θρησκεία. Αναλυτικότερα, οι τελευταίοι έχουν αναπτύξει θεωρίες σχετικά με τη δημιουργία και την εξέλιξη του κόσμου οι οποίες στηρίζονται σε επιστημονικές και ορθολογιστικές θέσεις. Οι συγκεκριμένοι άνθρωποι δηλαδή, προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους κυρίως με βάση τη λογική τους.

Σε αντίθεση με αυτούς που δεν πιστεύουν σε κάποια ανώτερη δύναμη - οι οποίοι ονομάζονται *άθεοι* - οι υπόλοιποι στην προσπάθειά τους να δώσουν απαντήσεις σε σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη ζωή, το θάνατο αλλά και άλλα ζητήματα βασίζονται στο περιεχόμενο, στις απόψεις και στις πεποιθήσεις κάποιας θρησκείας.

Εξαιτίας της ανάγκης απόδοσης διαφορετικής αιτίας στη δημιουργία διάφορων καταστάσεων, προβληματικών ή μη, εντοπίζονται σήμερα εκατοντάδες θρησκείες στον κόσμο. Κάποιες από αυτές είναι σημαντικές σε ορισμένες μόνο περιοχές, ενώ άλλες παρατηρούνται σε διάφορες χώρες ανά την υφήλιο. Παρά το μεγάλο αριθμό θρησκειών, η πλειοψηφία των ανθρώπων στην οικουμένη ανήκει σε μία από τις έξι μεγαλύτερες θρησκείες, οι οποίες έχουν αναπτυχθεί μέχρι σήμερα και διακρίνονται σε ανατολικές και δυτικές. Οι πρώτες έχουν τις ρίζες τους σε χώρες της Ανατολής και περιλαμβάνουν τον Ινδουϊσμό, το Σικχισμό και

το Βουδισμό. Από την άλλη, ο Ιουδαϊσμός, το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός γεννήθηκαν στη Δύση και αποκαλούνται δυτικές θρησκείες¹.

¹ Βλ. Λόις Ροκ «Μαθαίνω τις Θρησκείες του Κόσμου» εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2006, κεφ. 1.

3. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟ

Ο Ινδουϊσμός, μία θρησκεία με πληθώρα πιστών, δεν αποτελεί μια ενιαία θρησκεία με δόγμα, αλλά πρόκειται για ένα σύνολο παραδόσεων που αναπτύχθηκαν στην περιοχή γύρω από την κοιλάδα του Ινδού ποταμού σταδιακά, καθ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας των Ινδών. Στην ουσία πρόκειται για μια πολυθεϊστική θρησκεία που περιλαμβάνει και λατρεία με θυσίες σε θεούς. Το πάνθεον του Ινδουϊσμού κατέχεται από εκατομμύρια θεοτήτων με βασική τριάδα τους Βράχμα, Βισνού και Σίβας, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να ενσαρκώνονται σε άλλες θεότητες. Κάθε θεός ή θεά προσωποποιεί είτε κάποιο στοιχείο της φύσης, όπως ο ουρανός, η φωτιά, ο ήλιος και η καταιγίδα, είτε εκπροσωπεί τη γονιμότητα, τον πόλεμο κ.ά.

Οι παραδόσεις και ο πολιτισμός του Ινδουϊσμού βασίζονται σε μια σειρά ιερών βιβλίων: τις *Βέδες* και τις *Ουπανισάδες*. Οι Βέδες αποτελούν το πρώτο ιερό βιβλίο των Ινδουιστών. Εμπεριέχουν την «απόλυτη αυθεντία», και κατέγραψαν όσα θεοσοφικά, φιλοσοφικά, ηθικά και τυπολογικά στοιχεία είχε διασώσει και συντηρούσε από γενιά σε γενιά η προφορική παράδοση. Οι Βέδες αποκαλύπτουν τη θεμελιώδη και αναντίρρητη αλήθεια, την αιώνια πραγματικότητα του κόσμου.

Στις Βέδες κυριαρχεί η ιδέα του Ντάρμα. *Ντάρμα*, ονομάζεται η παγκόσμια τάξη, την οποία οφείλουν οι άνθρωποι να σέβονται και να προσαρμόζουν τη ζωή τους σ' αυτήν. Έχει θεία καταγωγή κι αφορά τόσο στη δομή και λειτουργία του κόσμου, όσο και της κοινωνίας.

Όσον αφορά την κοινωνία, είναι χωρισμένη σε τέσσερεις τάξεις, τις *βάρνα* ή *κάστες*²: τους ιερείς ή βραχμάνους, τους αριστοκράτες - πολεμιστές και τους εμπόρους - βιοτέχνες. Σε αυτές προστέθηκαν αργότερα οι χειρώνακτες, δηλαδή οι κατακτημένοι ντόπιοι λαοί, οι οποίοι αποτέλεσαν την τέταρτη κάστα. Από τη στιγμή που κάποιος γεννιόταν ήταν καθορισμένο σε ποια κάστα θα ανήκε για όλη του τη ζωή, χωρίς καμιά δυνατότητα αλλαγής - έλλειψη κοινωνικής κινητικότητας. Κάθε άνθρωπος που ανήκε σε κάποια κάστα, όφειλε να υπακούει στους κανόνες της.

Στη δεύτερη σειρά ιερών βιβλίων, τις *Ουπανισάδες*, σε αντίθεση με τις Βέδες όπου ο κόσμος θεωρείται καλός, εδώ καλή θεωρείται μόνο η θεική

² Βλ. Ζανίν Ωμπουαγιέ «Η καθημερινή Ζωή στην Αρχαία Ινδία», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 1980, σ. 39.

πραγματικότητα που αποτελεί το υπόστρωμα του σύμπαντος. Η υπέρτατη αυτή πραγματικότητα είναι το *Μπράχμαν*³. Το τμήμα του Μπράχμαν που βρίσκεται μέσα σε όλα τα πράγματα και τα έμβια όντα, ονομάζεται *Άτμαν*⁴.

Μια ακόμη διαφορά που παρατηρείται ανάμεσα στις Βέδες και στις Ουπανισάδες, είναι το γεγονός ότι στις τελευταίες η λύτρωση επιτυγχάνεται μέσα από την *Σαμσάρα*⁵, - την ανακύκληση των υπάρξεων - , ώστε το Άτμαν του ατόμου να ταυτιστεί με το Μπράχμαν. Η ταύτιση αυτή γίνεται με τη *γιόγκα*⁶ - τη σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο - και καθοριστικό ρόλο σε αυτή παίζει το *κάρμα*⁷, δηλαδή οι πράξεις που διέπραξε το ον στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης και καθορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Αν οι προαναφερθείσες πράξεις ήταν καλές, το άτομο οδηγείται στη *μόζα*⁸ που είναι η λύτρωση από την ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, πράγμα που θεωρείται οδυνηρό. Από την άλλη πλευρά, στις Βέδες η λύτρωση επιτυγχάνεται με το σεβασμό και την υποταγή στο Ντάρμα.

³ Βλ. Γ. Ζωγραφάκης «Ινδικά Κείμενα: Βέδες», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ. 36.

⁴ Βλ. Γ. Ζωγραφάκης «Ινδικά Κείμενα: Βέδες», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ. 66.

⁵ Βλ. Εγκυκλοπαίδεια «Επιστήμη και Ζωή», εκδ. Χατζηϊακώβου, τόμος 7, σ. 243.

⁶ Βλ. Γ. Ζωγραφάκης «Ινδικά Κείμενα: Βέδες», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ. 38.

⁷ Βλ. Γ. Ζωγραφάκης «Ινδικά Κείμενα: Βέδες», εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ. 37.

⁸ Βλ. Α. Καριώτογλου, Αριστ. Κεσόπουλος, Π. Παπαευαγγέλου, Γ. Τσανανάς «Χριστιανισμός και Θρησκευματα», Β΄ Λυκείου, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β, Αθήνα 1995, σ. 241.

4. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΟΝ ΙΝΔΟΥΙΣΜΟ ΚΑΠΟΤΕ...

Χιλιάδες χρόνια πριν στην Ινδία έφτασαν οι Άριοι, μια πολεμική φυλή που κατέκτησε τον ντόπιο πληθυσμό. Με την πάροδο του χρόνου, οι γηγενείς και οι κατακτητές αναμείχθηκαν δημιουργώντας μια νέα φυλή, η οποία αποτελούνταν από τους Ινδοάριους. Στη νέα κοινωνία που διαμορφώθηκε, η πρόσβαση στο αγαθό της μόρφωσης ήταν ελεύθερη και για τα δύο φύλα, με την προϋπόθεση όμως να ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Τη μόρφωση των αγοριών αναλάμβανε ένας σοφός δάσκαλος που αποκαλούνταν *γκουρού*⁹.

Τα κορίτσια αν και έμεναν στο σπίτι μορφώνονταν κι εκείνα είτε από τους γονείς τους είτε από δασκάλες. Η εκπαίδευσή τους διαρκούσε μέχρι τα 15 – 16 χρόνια τους οπότε έφταναν σε ηλικία γάμου. Από τη στιγμή που τα κορίτσια παντρεύονταν ονομάζονταν *σαντιονταβάχανις*¹⁰, ενώ όσες κοπέλες έμεναν ανύπαντρες ονομάζονταν *βραχμαβάντινις*¹¹ και η απόφασή τους να μην

παντρευτούν οφείλονταν στην επιθυμία τους να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να αφιερωθούν σε αυτές. Τέτοιες γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο είχαν τη δυνατότητα να ανέλθουν κοινωνικά αναλαμβάνοντας ακόμη και το αξίωμα της *βιντχάτα*, να γίνουν δηλαδή βουλευτές σε μια συνέλευση υπεύθυνη για κοινωνικά και θρησκευτικά θέματα. Οι γυναίκες που κατείχαν τη συγκεκριμένη θέση, είχαν το προνόμιο, σύμφωνα με τον

ισχύοντα νόμο, να κληρονομούν τον πατέρα τους όπως ο γιος, παρεκκλίνοντας από τους γενικούς κανόνες της πατριαρχίας.

Όπως και όλοι οι πολεμικοί λαοί, οι Άριοι θεωρούσαν τη γυναίκα κατώτερη από τον άντρα, χωρίς ωστόσο η πεποίθησή τους αυτή να οδηγεί στην

⁹ Βλ. <http://el.wikipedia.org>

¹⁰ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1991, σ. 155.

¹¹ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1991, σ. 155.

καταπίεση του γυναικείου φύλου. Οι Άριοι έδειχναν σεβασμό στις γυναίκες, οι οποίες από κοινωνικής πλευράς βρίσκονταν σε πλεονεκτικότερη θέση συγκριτικά με άλλες σύγχρονές τους που ανήκαν σε διαφορετικές φυλές. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός πως η γέννηση ενός κοριτσιού χαροποιούσε τη φυλή εξίσου με τη γέννηση ενός αγοριού.

Οι Άριοι τόνισαν την πρωταρχική λειτουργία της γυναίκας: τη μητρότητα. Η γυναίκα ήταν η μητέρα και όλα τα σχετικά με αυτήν συνέκλιναν σε αυτό το ζωτικής σημασίας γεγονός. Αυτό ήταν που καθόριζε τη θέση της σε κάθε στάδιο της ζωής και σε κάθε κοινωνικό στρώμα. Δημιουργήθηκε από το Θεό για να είναι μητέρα και ως εκ τούτου ήταν ιερή. Ήταν η Δημιουργός και υπό αυτήν την έννοια το έργο της πλησίασε κατά πολύ αυτό του ίδιου του Θεού. Αυτή ήταν που έδινε συνέχεια στη φυλή και κρατούσε ζωντανά τα ιδανικά της μέσα στο χρόνο, και ως εκ τούτου επιβαλλόταν να αγαπηθεί, να τιμηθεί και να λατρευτεί. Η λατρεία της μητέρας ήταν το κέντρο, και άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφονταν ολόκληρη η οικογενειακή ζωή και η κοινωνική οργάνωση.

Υπάρχει μια όμορφη μικρή ιστορία που λέγεται για το σοφό Ganesha. Κάποτε θέλησε να μάθει ο Shiva ποιος από τους δύο γιούς του, Kartikeya και Ganesha, μπορούσε να κάνει γρηγορότερα τον κύκλο του κόσμου. Ο μεγαλύτερος, ο Kartikeya, μόλις το άκουσε, ξεκίνησε βιαστικά για να κάνει το γύρο του κόσμου. Λίγο καιρό αφότου είχε φύγει ο αδελφός του, ο Ganesha αφού σηκώθηκε ήσυχα, έκανε αργά έναν γύρο γύρω από την μητέρα του, Parvatī, και είπε: «Η μητέρα είναι ολόκληρος ο κόσμος για τον γιο της».¹²

Ακόμη, αξιοσημείωτη είναι η ελευθερία των κοριτσιών να συμμετέχουν μαζί με τα αγόρια σε κοινωνικά δρώμενα, όπως το θέατρο, οι γιορτές και το παιχνίδι στο ύπαιθρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του βαθμού ελευθερίας των γυναικών αποτελεί η «γιορτή του ποτού», όπου άντρες και γυναίκες μεθούσαν κατά βούληση¹³.

¹² Βλ. http://whitewomen.blogspot.com/2007/07/blog-post_23.html.

¹³ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1991, σ. 156.

Επίσης, όσον αφορά στον τομέα των σεξουαλικών σχέσεων, κατά την περίοδο των *σαμάνας*¹⁴, γιορτής ανάλογης με τις Απόκριες, τα κορίτσια με την άδεια των γονιών τους μπορούσαν να μείνουν έξω από το σπίτι για ένα ή περισσότερα βράδια. Η συνήθεια αυτή ήταν απαλλαγμένη από οικογενειακές και κοινωνικές κυρώσεις, μιας και οι προγαμιαίες σχέσεις και η εγκυμοσύνη θεωρούνταν φυσιολογικά και δεν κατακρίνονταν ούτε στιγματίζονταν οι κοπέλες. Σε περίπτωση που μια κοπέλα αποκτούσε παιδί εκτός γάμου, τότε αυτό γίνονταν δεκτό από την οικογένεια με τον ίδιο τρόπο που θα συνέβαινε και στην αντίθετη περίπτωση και κανένας υποψήφιος γαμπρός δεν ζητούσε λεπτομέρειες για την προγαμιαία ερωτική δραστηριότητα της νύφης.

Επιπλέον, άξια αναφοράς αποτελεί και η ανεκτική στάση που κρατούσε ο σύζυγος απέναντι σε πιθανές εξωσυζυγικές σχέσεις της γυναίκας του, η οποία μπορούσε ελεύθερα να επιλέξει τους ερωτικούς της συντρόφους ακόμα και μετά το γάμο, με μόνη προϋπόθεση να μην εγκαταλείψει τη συζυγική εστία και να υπηρετεί τον άντρα της. Τα παιδιά που προέρχονταν από τις εξωσυζυγικές δραστηριότητες της γυναίκας, αναγνωρίζονταν ως μέλη της οικογένειας και θεωρούνταν ευλογία. Από τα παιδιά αυτά, τα αγόρια συνέβαλλαν όχι μόνο στην εργασία και αλλά και την ασφάλεια της οικογένειας. Από την άλλη μεριά, τα κορίτσια βοηθούσαν στις δουλειές του σπιτιού και συχνά γίνονταν αντικείμενο ανταλλαγής με μια άλλη νέα κοπέλα που προορίζονταν για δεύτερη γυναίκα του πατέρα.

Έκδηλη είναι και η παρουσία της γυναίκας σε δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνταν κατά κύριο λόγο οι άνδρες, αλλά και η συμμετοχή της σε πολεμικές επιχειρήσεις. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από το Στράβωνα με το παρακάτω απόσπασμα:

«Ο βασιλιάς (...) χρησιμοποιεί τόξο, ενώ δυο-τρεις ένοπλές γυναίκες στέκονται δίπλα του (...). Κυνηγάει πάνω σε έναν

¹⁴ Βλ. Ζανίμ Ωμπουγιέ «Η Καθημερινή Ζωή στην Αρχαία Ινδία», εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 1980, σ. 195.

ελέφαντα και οι γυναίκες τον συνοδεύουν, άλλες πάνω σε άρματα, άλλες σε άλογα και άλλες σε ελέφαντες, οπλισμένες με κάθε είδους όπλα, όπως όταν στρατεύονται μαζί με τους άντρες.»¹⁵

Ο γυναικείος πληθυσμός έπαιρνε μέρος σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής από τις πιο καθημερινές μέχρι τον πόλεμο. Σε πολεμικές περιόδους, οι γυναίκες που έμεναν πίσω αφιέρωναν όλες τους τις δυνάμεις στην πολεμική βιοτεχνία, παράγοντας όπλα και στρατιωτικά εφόδια. Σε περιπτώσεις όμως ενασχόλησης του άνδρα με γεωργικές ασχολίες σε περιόδους πολέμου, οι γυναίκες τους τους αντικαθιστούσαν στις επιστρατεύσεις.

Αν και μέχρι αυτό το σημείο φαίνεται ότι το κοινωνικό καθεστώς ήταν ιδιαίτερα προνομιούχο για τη ζωή της γυναίκας, στη συνέχεια με την επιβολή των νόμων του Μανού, οι σχέσεις των δύο φύλων αλλάζουν ριζικά. Οι νόμοι αυτοί γράφτηκαν τους πρώτους αιώνες μετά Χριστόν και αποτελούσαν έναν ηθικό παράνομικό κώδικα. Είχαν ποιητική μορφή και επηρέασαν τη γυναικεία ζωή στην Ινδία για μιάμιση χιλιετία. Πρώτη επίπτωση της εφαρμογής των νόμων αυτών ήταν η κατάργηση των ιερειών που μέχρι τότε συλλειτουργούσαν μαζί με τους άνδρες βραχμάνους. Επιπλέον, θεωρούνταν ανώφελο για τα κορίτσια να μελετούν τα ιερά κείμενα, μιας και υποστηρίζονταν ότι το νοητικό τους επίπεδο δεν επαρκούσε ώστε να αντιληφθούν το περιεχόμενό τους. Εκτός από τον αποκλεισμό από την εκπαίδευση, οι γυναίκες υποχρεώνονταν να παντρεύονται από μικρή ηλικία, ώστε να υπάρχει πάντα ένας άνδρας στη ζωή τους που θα καθορίζει τις ενέργειές τους, καθιστώντας τες έτσι άβουλα όντα στην υπηρεσία των ανδρών.

Η παραπάνω διαπίστωση ενισχύεται από τα εξής λόγια του Μανού:

«Ένα μικρό κορίτσι, μια κοπέλα, μια γυναίκα προχωρημένης ηλικίας, ποτέ δεν πρέπει να κάνουν οτιδήποτε σύμφωνα με τη δική τους θέληση, ακόμα και μέσα στο σπίτι τους. Στην παιδική της ηλικία, μια γυναίκα πρέπει να εξαρτιέται από τον πατέρα της και αν αυτός πεθάνει, από τους γιους της. Ποτέ μια γυναίκα δεν πρέπει να ενεργεί με τον τρόπο που εκείνη θέλει.»¹⁶

¹⁵ Στράβωνα, XV, 1,55.

¹⁶ Βλ. Νόμοι του Μανού, βιβλ. 5, στ. 147 – 148.

Σε γενικές γραμμές οι Νόμοι του Μανού διακατέχονται από απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η γυναίκα θεωρείται υπεύθυνη για όλα τα δεινά που συμβαίνουν στους ανθρώπους και είναι ικανή να οδηγήσει έναν άντρα στην καταστροφή. Κυρίαρχη ιδέα είναι με άλλα λόγια, η κατωτερότητα του γυναικείου φύλου έναντι του αρσενικού σε καθετί που σχετίζεται με την ανθρώπινη ζωή, όπως η αναπαραγωγή.

Στο ίδιο κλίμα με τους Νόμους Μανού αναπτύσσεται και το βιβλίο *Μαχαμπαράτα*, ένα διάσημο ινδικό έπος, το οποίο εκφράζει το μισογυνισμό. Χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα:

«Δεν υπάρχει τίποτα πιο ένοχο από τη γυναίκα. Στ' αλήθεια, οι γυναίκες είναι η ρίζα όλων των κακών.»¹⁷

Με την πάροδο των χρόνων, η Ινδία κατακτήθηκε από Ευρωπαϊκούς λαούς που επηρέασαν κι αυτοί με τη σειρά τους τη γυναικεία ζωή. Με την αγγλική αποικιοκρατία στις Ινδίες, επιβλήθηκαν αβάστακτοι φόροι, στους οποίους πολλές φορές αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν οι γηγενείς. Για αυτό, αναγκάζονταν να πουλήσουν ακόμα και τα παιδιά τους, προσφέροντας πρώτα τα κορίτσια τους.

Παρ' όλα αυτά, οι Άγγλοι έδωσαν στις Ινδές όλων των τάξεων το δικαίωμα στην εργασία, αμείβοντας τες ωστόσο ελάχιστα. Προκειμένου να προσελκύσουν τα φτηνά γυναικεία εργατικά χέρια, οι κατακτητές τις δέλεασαν με την υπόσχεση ότι το μεροκάματό τους θα ανήκει στις ίδιες, χωρίς να το εκμεταλλεύονται οι άντρες της οικογένειάς τους.

Συν τοις άλλοις, θετικά στοιχεία της εργασίας των γυναικών στις αγγλικές βιομηχανίες ήταν όχι μόνο η απαλλαγή από την κάλυψη του προσώπου τους, αλλά και η εργασία στον ίδιο χώρο με άντρες. Το γεγονός αυτό ανοίγει ένα νέο δρόμο για την επαναφορά του δικαιώματος για μόρφωση στα κορίτσια διαφορετικών καστών με τη φοίτησή τους σε αγγλικά σχολεία. Παράλληλα, είναι εμφανής η παρουσία Ινδών γυναικών σε επαγγέλματα όπως αυτά της δασκάλας, της καθηγήτριας, της γιατρού καθώς και της ανάληψης θέσεων της δημόσιας διοίκησης.

¹⁷ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιπότη, Αθήνα 1991, σ. 169.

Αξιοπρόσεκτη εκείνη την εποχή θεωρείται η επανάσταση ορισμένων γυναικών και η συμμετοχή τους σε φεμινιστικά κινήματα που συντάραξε τις δομές της ανδροκρατούμενης μέχρι τότε κοινωνίας.

Θεμελιώδους σημασίας για την υποστήριξη της θέσης της γυναίκας υπήρξε η συμβολή του λαϊκού φεμινιστή ηγέτη Μαχάτμα Γκάντι¹⁸, ο οποίος προσπάθησε να αφυπνίσει τον ινδικό λαό ανεξαρτήτως φύλου προκειμένου απελευθερωθεί η Ινδία. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του:

«Η γυναίκα είναι η σύντροφος του άντρα και είναι προικισμένη με ίσες μ' αυτόν πνευματικές ικανότητες. Έχει δικαίωμα να μετέχει και στις παραμικρές λεπτομέρειες των δραστηριοτήτων ενός άντρα κι έχει το ίδιο με αυτόν δικαίωμα στην ελευθερία(...). Χάρη στην ωμή δύναμη ενός στυγνού εθίμου ακόμη και οι πιο αμαθείς και οι πιο άχρηστοι άντρες απολαμβάνουν έναντι των γυναικών μια ανωτερότητα που δεν την αξίζουν και δε θα έπρεπε να την έχουν.»¹⁹

Η ιδιαίτερη αξία που έδινε στις γυναίκες αντικατοπτρίζεται και από την ανάθεση της συνέχισης του έργου του στη συνεργάτριά του Σαροτζίνι Ναϊντού, έπειτα από την καταδίκη του σε εξάχρονη φυλάκιση από τους Άγγλους.

Στην απόπειρα των Ινδών να απαλλαγούν από την αγγλική αποικιοκρατία και να μπούκοτάρουν τα μη εγχώρια προϊόντα, καίριος ήταν - και εκεί - ο ρόλος των γυναικών. Συμμετείχαν στον αγώνα του έθνους τους πολλές φορές με μεγαλύτερο σθένος από τους άντρες, εμποδίζοντας, με την παρουσία τους έξω από συγκεκριμένα μαγαζιά, τους πολίτες να αγοράζουν ξένα υφάσματα και προϊόντα και διαδηλώνοντας στους δρόμους με περισσότερη τόλμη και αποφασιστικότητα από τον αρσενικό πληθυσμό. Η αντίδρασή τους αυτή είχε ως επακόλουθο τη σύλληψη και φυλάκιση χιλιάδων γυναικών.

Συνοψίζοντας τα όσα αναφέρθηκαν σχετικά με την πορεία της θέσης της γυναίκας στην Ινδία, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως αυτή, σε γενικές γραμμές, διήλθε από τρία στάδια: κατά το πρώτο στάδιο, οπότε η Ινδία

¹⁸ Βλ. Κεφάλαιο 10.

¹⁹ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιπότη, Αθήνα 1991, σ. 173.

ήταν υπό την εξουσία των Αρίων, παρατηρείται μια απελευθερωμένη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία. Στο δεύτερο στάδιο της πορείας της, η θέση της γυναίκας υποβαθμίζεται με την επιβολή των Νόμων του Μανού. Τέλος, με την επανάσταση των Ινδών έναντι των Άγγλων κατακτητών, έντονη είναι η δραστηριοποίηση του γυναικείου φύλου στις εκδηλώσεις αντίδρασης, οπότε σταδιακά αρχίζει να συμμετέχει και σε άλλες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής.

5. ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Στις σύγχρονες ημέρες ακούμε πολλά για την «ισότητα του άνδρα και της γυναίκας» και πιστεύουμε πως η γυναίκα κατέχει τα ίδια δικαιώματα με τους αδελφούς της. Το θεωρούμε δεδομένο ότι ποτέ πριν στην ιστορία του κόσμου, δεν κατέλαβε η γυναίκα τέτοια υψηλή θέση, αλλά ότι ήταν πάντα η υπάκουη σκιά του άνδρα. Έχουμε ανατραφεί με την πεποίθηση ότι, στην ανατολή ειδικά, η γυναίκα θεωρούνταν πάντα κατώτερη του άνδρα, σχεδόν, κινητή περιουσία του. Πώς όμως είναι στην πραγματικότητα η ζωή μιας Ινδής;

5.1. Γυναίκα και τέχνες

Σύμφωνα με το Βρετανό Εθνολόγο Έντουαρντ Μπάρνερ Τέιλορ ο πολιτισμός αποτελεί έκφραση της ζωής του ανθρώπου και «ένα σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, το νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας».²⁰ Οι τέχνες λοιπόν, ως αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού ενός λαού, μπορούν να φανερώσουν πολλά στοιχεία για τη συμμετοχή των Ινδών γυναικών σε αυτές και κατ' επέκταση για τη θέση τους στην ινδική κοινωνία.

5.1.1. Η τέχνη του έρωτα

Σημαντικό κομμάτι της καθημερινότητας των ινδουιστών ήταν και η τέχνη του έρωτα, η οποία εξυμνείται σε ένα βιβλίο όπου περιέχονται οι κανόνες του έρωτα και είναι γνωστό ως *Καμασούτρα*. Σε αυτό το βιβλίο περιγράφονται οι νέες γυναίκες που ήταν εξ' ορισμού φιλάρεσκες και γνώριζαν θαυμάσια να εκμεταλλεύονται τα κάλλη τους· είχαν μια σεμνότητα και μια συστολή που τις έκανε ακόμα πιο ελκυστικές. Άφηναν να διαφαίνεται μία ολότελα γυναικεία περιέργεια· τους άρεσε να στολίζονται, να βάφονται και να αρωματίζονται για να γίνονται ακαταμάχητες και ήξεραν να παίζουν τα ματόκλαδα και τα φρύδια τους, για να προκαλούν στους εραστές τους τα πιο ποικίλα αισθήματα.

²⁰ Βλ. <http://el.wikipedia.org>

5.1.2. Γυναίκα και ζωγραφική

Σε υπόληψη είχαν και τη ζωγραφική η οποία έπαιζε μεγάλο ρόλο στην ερωτική ζωή. Και αυτό επειδή οι εραστές συνήθιζαν να ανταλλάσσουν τις προσωπογραφίες τους για να τις κοιτάζουν, όταν δεν βρίσκονταν μαζί. Στα αριστοκρατικά σπίτια, οι νέοι και οι νέες είχαν όλα τα κατάλληλα σύνεργα μέσα σε ένα σκαλιστό κουτί για να ζωγραφίζουν. Ήταν ένα δώρο μεγάλης εκτίμησης που μπορούσε ένας άντρας να το προσφέρει στη αρραβωνιαστικά του.

5.1.3. Γυναίκα και θέατρο

Μια άλλη μορφή τέχνης στην Ινδία αποτελούσε και το θέατρο. Οι ηθοποιοί ανήκαν στις καταφρονημένες τάξεις και η μαρτυρία τους δε γίνονταν δεκτή στα δικαστήρια. Από ηθική άποψη, η φήμη τους ήταν γενικά κακή. Για τις γυναίκες τους πίστευαν πως δεν ήταν και πολύ αυστηρές, και γι' αυτό πολλές φορές τις άφηναν να γίνουν πόρνες και δεν δίσταζαν να τις εκμεταλλευτούν. Τις κατέτασσαν εξάλλου στη συντεχνία των εταίρων.

Η Ινδή ηθοποιός είχε αντιληφθεί τη σημασία της δημοσιότητας, για την οποία φρόντιζε η μητέρα της – ή η υποτιθεμένη μητέρα της. Η τελευταία μεριμνούσε για την ενίσχυση της γοητείας και των δυνάμεων της ηθοποιού, την καλλιέργεια της εξυπνάδας της, τη διατήρηση της υγείας της με κατάλληλη διατροφή και την τελειοποίηση της μόρφωσής της φέρνοντας της δασκάλους της ερωτικής τέχνης, του χορού, της μουσικής, της ζωγραφικής, της γραφής και της απαγγελίας. Τέλος, της προσέφεραν λίγες γνώσεις γραμματικής και αστρολογίας. Από επαγγελματική άποψη συνήθως οι γυναίκες έπαιζαν τους γυναικείους ρόλους.

5.2. Γυναίκα και παιχνίδι

Μέρος ακόμη, του πολιτισμού των Ινδών είναι και το παιδικό παιχνίδι, όπου και εκεί διαφαίνεται έμμεσα η θέση που κατείχε το θηλυκό γένος από μικρή κιόλας ηλικία στην κοινωνία. Τα κορίτσια έπαιζαν κυρίως με κούκλες κατασκευασμένες από ξύλο ή ελεφαντόδοντο. Ωστόσο υπήρχαν στιγμές που το παιχνίδι γινόταν ομαδικό, με αγόρια και κορίτσια να παίζουν μαζί. Μερικά από αυτά τα παιχνίδια ήταν οι βόλοι, η σβούρα, τα πάνινα τόπια και επιπλέον το παιχνίδι των εμπόρων στο οποίο τα παιδιά παρίσταναν τους εμπόρους πληρώνοντας τις αγορές τους με κοχύλια. Αν και παρατηρούμε πως αγόρια και

κορίτσια συμμετείχαν σε διάφορα παιχνίδια από κοινού, εντούτοις οι επιλογές των αγοριών για παιχνίδι ήταν πολύ περισσότερες.

5.3. Γυναίκα και πορνεία

Η ζωή μιας γυναίκας στην ινδουιστική κοινωνία δεν είναι πάντα η ιδανική. Στον 20^ο αιώνα, η ινδική πορνεία ανθεί. Η εξαθλίωση που βασιλεύει ανάμεσα σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού δεν αποτελεί το καλύτερο μέσο για την εξάλειψη της χειρότερης μάστιγας στην ιστορία του γυναικείου φύλου. Μεγάλος αριθμός γυναικών εξωθείται στην πορνεία, και μάλιστα πολλές φορές από τον ίδιο το σύζυγο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, σύμφωνα με την εφημερίδα Τάιμς της Ινδίας, αποτελούν οι άντρες του κρατιδίου Γκουτζαράτ της δυτικής Ινδίας που κάνουν χρυσές δουλειές, καθώς εκμεταλλευόμενοι την έλλειψη γυναικών, αποφάσισαν να «ενοικιάζουν» τις συζύγους τους. Έναντι μηνιαίου ενοικίου, οι «στοργικοί» σύζυγοι επιτρέπουν στις γυναίκες τους να συζητήσουν με κάποιον άλλον άνδρα που ανήκει συνήθως σε ανώτερη κάστα και που δεν μπορεί να βρει γυναίκα στον δικό του κοινωνικό περίγυρο.

Ως παράδειγμα, η εφημερίδα αναφέρει την περίπτωση κάποιου άνδρα ο οποίος νοίκιασε τη γυναίκα του για 8.000 ρουπίες (174 δολάρια) το μήνα. Όπως ήταν επόμενο, ο αριθμός των «πρακτόρων» ή «μεσιτών» οι οποίοι αναλαμβάνουν να κλείσουν παρόμοιες «δουλειές» αυξάνεται αναλόγως της ζήτησης στο ινδικό αυτό κρατίδιο. Η ζήτηση αυτή αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, όχι μόνο στο Γκουτζαράτ, αλλά και σε άλλα ινδικά κρατίδια, καθώς ο αριθμός των κοριτσιών που γεννιούνται κάθε χρόνο βαίνει μειούμενος²¹.

Το φαινόμενο αποδίδεται στην αύξηση των αμβλώσεων, στις οποίες προβαίνουν πολλές Ινδές όταν η ιατρική επιστήμη, με τη βοήθεια του υπερηχογραφήματος, τις πληροφορεί ότι το κυοφορούμενο έμβρυο είναι θηλυκό.

Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, στα κρατίδια αυτά γεννιούνται 800 κορίτσια ανά 1.000 αγόρια. Υπολογίζεται ότι τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχουν γίνει στην Ινδία περίπου 10 εκατομμύρια αμβλώσεις σε εγκύους που κυοφορούσαν θηλυκά έμβρυα, καθώς μεγάλα τμήματα της ινδικής κοινωνίας θεωρούν τα κορίτσια βάρος, λόγω της μεγάλης προίκας που πρέπει να πληρώσουν

²¹ Βλ. <http://www.ethnos.gr/>

για να τις παντρέψουν. Η δραματική μείωση των γεννήσεων κοριτσιών στην Ινδία έχουν προκαλέσει έντονα κοινωνικά προβλήματα, όπως απαγωγές, αναγκαστική πολυανδρία, ομαδικούς βιασμούς και παιδική πορνεία.

Το παραπάνω δημοσίευμα αντικατοπτρίζει τη δραματική σημερινή εικόνα της ινδικής κοινωνίας. Ωστόσο, εταρισμός και πορνεία υπήρχαν σε όλο το μήκος και πλάτος της Ινδίας, και μάλιστα από τα αρχαιότερα χρόνια. Τότε, στο «αρχαιότερο» επάγγελμα απευθύνονταν οι κατάσκοποι για να αντλήσουν τις πληροφορίες τους.

Στους μεσαιωνικούς χρόνους εμφανίζεται η ιεροδουλία στα πλαίσια της θρησκείας. Οι νεαρές ιερόδουλες, που είναι γνωστές ως *ντεβαντάσι*, μπαίνουν κάτω από την προστασία κάποιου θεού ή θεάς και εγκαθίστανται στο φερόνυμο ναό. Εκεί, συνδυάζουν τα θρησκευτικά με τα επαγγελματικά καθήκοντα. Διαθέτουν σε όποιον εκείνες θέλουν τα θέληγτρά τους κι ένα μέρος των εισπράξεών τους πηγαίνει στο ταμείο του ναού. Οι *ντεβαντάσι* γρήγορα παύουν να μνημονεύονται γιατί φαίνεται ότι η ινδική κοινωνία δεν τις αποδέχτηκε.

Αντίθετα, τη σταδιοδρομία της συνεχίζει απτόητη η μη ιερή, η κοινή πορνεία, με τον έντονο ταξικό χαρακτήρα που έχει σε όλο τον κόσμο. Αρχίζοντας

από την *γκανίκα*, την πόρνη της χαμηλής τάξης που πουλούσε τα κάλλη της σε εξευτελιστική τιμή, καταλήγουμε στη *βεσίγια*, το εκλεπτυσμένο πλάσμα με καλή και καμιά φορά μεγάλη μόρφωση που πρόσθετε στην απόλυτη γνώση του επαγγέλματός της, το χάρισμα της καλλιτέχνιδας και της διανοουμένης. Όσο οι τελευταίες είχαν καλή φήμη, τόσο οι πρώτες περιφρονούνταν. Η μοίρα τους ήταν πολύ διαφορετική: οι πρώτες ασκούσαν το επάγγελμά τους σε θλιβερές φτωχογειτονιές,

αγωνιώντας για το πιάτο της ημέρας κι όταν πια κανένας δεν τις ήθελε, λόγω ηλικίας, τελείωναν τη ζωή τους ζητιανεύοντας. Οι δεύτερες γνώριζαν συχνά τον πλούτο και την ευημερία και καθώς ήταν μορφωμένες, καλλιεργημένες και όμορφες, ήταν ιδιαίτερα περιζήτητες και κόστιζαν ακριβά. Κατά κανόνα τις συντηρούσαν πλουσιοπάροχα και η τέλεια ανατροφή τους δικαιολογούσε την τιμητική θέση που είχαν στην κοινωνία. Έκαναν μεγάλη ζωή: είχαν πολλούς υπηρέτες, πολυτελή σπίτια, πολύτιμα κοσμήματα και κομψά ρούχα, πολλά

αυτοκίνητα, ακόμα και μια πινακοθήκη, αδιαφιλονίκητο δείγμα υψηλής κοινωνικής θέσης. Για να αποκτήσουν όμως μεγάλη περιουσία, δεν περιορίζαν την εύνοια τους σε έναν μόνο εραστή, αλλά έπρεπε να διαλέγουν με προσοχή αυτόν που θα τις συντηρούσε πλουσιοπάροχα. Βέβαια, υπήρχαν και ορισμένες εταιρίες που ήθελαν το γάμο, φτάνοντας στο σημείο να απαρνηθούν μια άνετη ζωή, για να παντρευτούν το διαλεχτό της καρδιάς τους, με την επιθυμία να φτιάξουν ένα σπιτικό και να γίνουν αξιοσέβαστες σύζυγοι. Άλλες πάλι, όταν δεν μπορούσαν να κάνουν νόμιμο γάμο - έστω και ασύμφορο από οικονομική πλευρά - περιορίζονταν σε ένα μόνιμο δεσμό, σε μία κοινή, με άλλα λόγια, ζωή και φρόντιζαν να συμπεριφέρονται σε όλα σαν πραγματικές σύζυγοι.

Οι πόρνες αποτελούσαν ένα είδος συντεχνίας και οι περισσότερες δούλευαν για λογαριασμό κάποιου προστάτη ή μαστροπού. Πλούσιες ή φτωχές βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο ενός βασιλικού επόπτη, που ειδικό έργο του ήταν να τις προστατεύει, να φροντίζει τους οίκους ανοχής και να εισπράττει τους φόρους που έπρεπε να πληρώνουν στο ταμείο του Κράτους - δύο μεροκάματα το μήνα. Οι εταιρίες πλήρωναν επιπλέον τους εκπαιδευτές και τους καθηγητές, που ήταν επιφορτισμένοι να τελειοποιούν την ανατροφή τους, αν και οι τελευταίοι ενθαρρύνονταν από το Κράτος σε αυτό, γιατί ορισμένοι θεωρούσαν τις πόρνες σαν έναν από τους απαραίτητους μηχανισμούς της κοινωνίας.

Οι εταιρίες είχαν έναν βασικό ρόλο στην κοινωνική ζωή. Στην πραγματικότητα αποτελούσαν ένα είδος θεσμού του κοινωνικο – οικογενειακού βίου αφού έπαιρναν μέρος σε εκδρομές, γύμναζαν τους νέους από καλές οικογένειες στους κήπους και έπαιζαν όργανα ή χόρευαν επί πληρωμή σε ιδιωτικές συγκεντρώσεις.

Παρότι όμως οι πόρνες αποτελούσαν θεσμό για την κοινωνία, δεν ήταν καθόλου ακίνδυνο να συχνάζει κανείς μαζί τους. Οι γυναίκες αυτές αποτελούσαν για πολλές νόμιμες συζύγους επικίνδυνες ανταγωνίστριες, παρόλο που ο νόμος τιμωρούσε αυστηρά τη μοιχεία.

5.4. Γυναίκα και μοιχεία

Οι σύζυγοι - που δεν άσκησαν το επάγγελμα της εταιρίας - αν και στην πλειονότητά τους παρουσιάζονται ως συντηρητικές και αγνές μορφές, μολαταύτα δεν ήταν όλες και τόσο ενάρετες. Μερικές διέπρατταν κάθε λογής παραστρατήματα και ήταν υποχρεωμένες, κατά συνέπεια, να πληρώνουν στο

σύζυγό τους πρόστιμο, που το ύψος του ήταν καθορισμένο ανάλογα με τη σοβαρότητα του σφάλματος.

Τέτοιες συνέπειες - πρόστιμα μπορεί να ήταν η δημόσια αποδοκιμασία ή ακόμη και η αποπομπή τους. Τιμωρούσαν τη μοιχεία με την ατιμωτική περιφορά της γυναίκας πάνω σε ένα γάιδαρο ή με σωματικές ποινές όπως μαστίγωση, χαστούκια και ξυλοδαρμοί.

Αναφορικά με τη μοιχεία επικρατεί μια αξιολόγησή της με ταξικά κριτήρια. Αν ο εραστής ανήκει σε κατώτερη κάστα, η μοίρα της «αμαρτωλής» είναι από τις χειρότερες. Κάποια κείμενα - ανάμεσά τους και οι νόμοι του Μανού - ορίζουν πως μπορεί ακόμη και να την πετάξουν βορά σε πεινασμένα σκυλιά. Αν, όμως, η σαρκική ατασθαλία διαπράχθηκε με άντρα ανώτερης κοινωνικής τάξης, η μοιχαλίδα καταδικάζεται μόνο να κοιμάται στο πάτωμα, να φοράει ακάθαρτα ρούχα και να τρώει ελάχιστα μέχρι τον επόμενο κύκλο της εμμήνου ρήσης της. Μετά από αυτόν ξαναπαίρνει τη θέση της στη συζυγική κλίνη και την οικογενειακή εστία και η ζωή συνεχίζεται χωρίς να ξαναγίνει συζήτηση για την ιστορία²².

5.5. Γυναίκα και αμβλώσεις

Ένα ακόμη στοιχείο που χαρακτηρίζει την ινδική κοινωνία και που σήμερα θεωρείται κατακριτέο για το λόγο για τον οποίο εφαρμοζόταν, είναι και αυτό της άμβλωσης. Τουλάχιστον 10 εκατομμύρια γυναίκες δεν γεννήθηκαν στην Ινδία τα τελευταία 20 χρόνια, σύμφωνα με έρευνα που δημοσιεύει η βρετανική ιατρική επιθεώρηση Lancet²³. Στην Ινδία γεννιούνται περίπου 15 εκατομμύρια κοριτσάκια τον χρόνο αλλά, σύμφωνα με τη UNICEF, τα πέντε εκατομμύρια από αυτά δεν προλαβαίνουν να γίνουν 15 ετών. Το ένα τρίτο πεθαίνει προτού κλείσει ένα έτος. Είναι σύνηθες επίσης στα κορίτσια να δίνεται λιγότερο φαγητό από τα αγόρια.

Το ζήτημα δεν είναι θρησκευτικό! Δεν σχετίζεται με τις γνωστές απόψεις του τύπου «έκτρωση ίσον φόνος». Είναι πρωτίστως οικονομικό και κοινωνικό. Σε μια παραλλαγή της νοοτροπίας που περιγράφει ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στη «Φόνισσα», οι γυναίκες καλύτερα να μην έρχονται στον κόσμο. Μικρά

²² Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιπότη, Αθήνα 1991, σ. 198.

²³ Βλ. Εφημερίδα «Το Βήμα», Πέμπτη 27 Μαρτίου 2008.

κορίτσια είναι τζάμπα στόματα για τάϊσμα. Μεγαλώνοντας δεν μπορούν να δουλέψουν στα χωράφια τόσο σκληρά όσο οι άνδρες. Όταν έρθει η ώρα να παντρευτούν, μια οικογένεια μπορεί να γονατίσει οικονομικά για να δώσει προίκα στον γαμπρό και να τις ξεφορτωθεί.

Όταν πριν από λίγα χρόνια η Ινδία έκανε απογραφή του πληθυσμού της, ο αριθμός που προέκυψε ήταν λανθασμένος. Το τεράστιο έργο της καταγραφής των κατοίκων της δεύτερης πολυπληθέστερης χώρας του κόσμου έπρεπε να επαναληφθεί γιατί στην ερώτηση «Πόσα παιδιά έχετε;» πολλοί είχαν δηλώσει μόνο τον αριθμό των γιων τους. Δεν είχαν βεβαίως πρόθεση να παραπλανήσουν τις αρχές: απλώς «παιδιά» στην Ινδία νοείται μόνο το αγόρι, ενώ τα κορίτσια είναι μάλλον κατάρα εφόσον απαιτείται προίκα για να παντρευτούν.

Ένα τεράστιο παραϊατρικό κύκλωμα θησαυρίζει από τα εκατομμύρια παράνομα υπερηχογραφήματα και τις μαζικές αμβλώσεις, υπό συνθήκες ανεξέλεγκτες και επικίνδυνες, που οδηγούν ακόμη και στον θάνατο κάποιες εγκύους. Στα δικαστικά χρονικά της αχανούς ινδικής υποηπείρου το 2006 υπήρξε μία και μοναδική περίπτωση, όπου ένας γιατρός και η βοηθός του καταδικάστηκαν σε διετή φυλάκιση για «επιλεκτική αμβλώση». Και το τραγικότερο: όσες οικογένειες δεν έχουν λεφτά για να σκοτώσουν τα αγέννητα κορίτσια, τα δολοφονούν εν ψυχρώ μόλις γεννηθούν, φαρμακώνοντάς τα και πετώντας τα σε χαντάκια και γκρεμούς. Τοιουτοτρόπως, εξασφαλίζουν την επιδοκίμασία όχι μόνο του συζύγου αλλά συχνά και της μικρής κοινωνίας του χωριού τους.

Ένα επιπρόσθετο μέτρο²⁴ που έλαβε η κυβέρνηση του Νέου Δελχί για τη μείωση των αμβλώσεων των θηλυκών εμβρύων, περιελάμβανε την «επιβράβευση» φτωχών οικογενειών στην Ινδία κάθε φορά που θα έφερναν στον

κόσμο ένα κορίτσι. Θα τους κατέβαλαν το ποσό των 1.700 ευρώ εφάπαξ. Πίσω από το εκ πρώτης όψεως φιλολαϊκό μέτρο κρύβεται μία από τις μεγαλύτερες ντροπές στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο πλανήτη: το ελάχιστο αυτό ποσό δεν συνιστά

ισχυρό κίνητρο για τις φτωχές οικογένειες μιας και δεν επαρκεί για τη συντήρηση

²⁴ Βλ. Εφημερίδα «Το Βήμα», Πέμπτη 27 Μαρτίου 2008.

των παιδιών. Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται από τη συστηματική εξόντωση περίπου 500.000 θηλυκών εμβρύων στην Ινδία κάθε χρόνο. Εκατομμύρια Ινδοί σύζυγοι μόλις πληροφορούνται ότι η γυναίκα τους κυοφορεί κορίτσι, την εξαναγκάζουν να κάνει έκτρωση τη στιγμή που ο διάτρητος νόμος²⁵ απαγορεύει από το 1994 στους γιατρούς τόσο να ανακοινώνουν το φύλο όσο και να κάνουν τις λεγόμενες «επιλεκτικές αμβλώσεις».

5.6. Γυναίκα και βιασμός

Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό και το φαινόμενο του βιασμού που είναι αρκετά σύνηθες στους δυτικούς πολιτισμούς. Αντιθέτως, στην ινδική κοινωνία ο βιασμός είναι σπάνιος και σε περίπτωση που συμβεί οι γυναίκες - θύματα αντιμετωπίζονται με σεβασμό.

²⁵ Βλ. Εφημερίδα «Το Βήμα», Πέμπτη 27 Μαρτίου 2008.

6. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Άντρες και γυναίκες από πολύ μικρή ηλικία προετοιμάζονταν να αναλάβουν τους μελλοντικούς τους ρόλους στα πλαίσια της οικογενειακής ζωής. Ειδικότερα, τα αγόρια προοριζόνταν να αναλάβουν την διαχείριση του οικογενειακού βίου, ενώ τα κορίτσια περιορίζονται στο ρόλο της συζύγου, της μητέρας και της οικοδέσποινας. Οι ρόλοι αυτοί ήταν τόσο βαθιά ριζωμένοι στη συνείδηση των ατόμων, ώστε προσπαθούσαν να τηρούν πιστά τα καθήκοντα που καθορίζονταν από την παράδοση και τους θρησκευτικούς νόμους.

6.1. Γυναίκα και γάμος

Από την παρατήρηση των ρόλων που αναλάμβανε η γυναίκα μέσα στην οικογένεια, διαπιστώνουμε ότι η θέση της μέσα σε αυτήν ήταν ιδιαίτερα υποβαθμισμένη συγκριτικά με αυτή του άντρα.

Η κατώτερότητα του θηλυκού φαίνεται πρωταρχικά από το γεγονός πως δεν αποφάσιζε ποτέ η ίδια ούτε καν για την επιλογή του συζύγου της. Αντίθετα ο άντρας είχε το δικαίωμα επιλογής της υποψήφιας νύφης, η καταλληλότητα της οποίας διαπιστώνονταν μέσω μιας διαδικασίας. Κατ' αυτήν, έπρεπε να επιλέξει έναν από τους οκτώ σβώλους που έχουν τοποθετηθεί μπροστά της. Κάθε σβώλος έχει ληφθεί από διαφορετικό μέρος, δηλώνοντας και ένα διαφορετικό χαρακτηριστικό που σχετίζεται με την ευεργετική ή καταστροφική ιδιότητά της. Εξυπακούεται ότι η ποιότητα, καθώς και αποδοχή ή απόρριψη της υποψήφιας νύφης, καθορίζονται από το είδος του σβώλου που θα επιλέξει.²⁶ Σύνηθες ήταν και το φαινόμενο να προσφέρεται η γυναίκα ως έπαθλο σε νικητές αγώνων πυγμαχίας. Μία ακόμη περίπτωση όπου αποδεικνύεται η έλλειψη σεβασμού απέναντι στο γυναικείο φύλο στα πλαίσια του γάμου, σχετίζεται με τη συμφωνία που λάμβανε χώρα ανάμεσα στον πατέρα και τον επίδοξο γαμπρό σε περιπτώσεις όπου η νύφη δεν διέθετε προίκα. Η προαναφερόμενη συμφωνία είχε τη μορφή «παζαριού», όπου ο πατέρας αποκάλυπτε στον ενδιαφερόμενο γαμπρό τα κάλλη της κόρης του με τρόπο παρόμοιο που ο έμπορος επιδείκνυε τους δούλους που του ανήκαν.

²⁶ Βλ. Α. Μιχαηλίδης « Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 58.

Από την άλλη πλευρά οι πλούσιες οικογένειες, χρησιμοποιώντας εκπροσώπους – προξενητές, έκαναν τις απαραίτητες διαπραγματεύσεις για το γάμο. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις οι γονείς της κοπέλας ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν *σούλκα*, δηλαδή προίκα, στην οικογένεια του γαμπρού, ανάλογη με την οικονομική τους κατάσταση. Από τη στιγμή που η οικογένεια του άντρα συμφωνούσε με τον πατέρα της κοπέλας, ξεκινούσαν οι διαδικασίες του γάμου. Η γαμήλια διαδικασία και οι γαμήλιες σχέσεις, όπως και όλες οι ανθρώπινες σχέσεις και πράξεις δεν είναι τυχαίες, αλλά κωδικοποιούνται και καθορίζονται μέσα από τους Νόμους του Μανού. Έτσι, σύμφωνα με τον Μανού, οι μορφές του γάμου είναι οι παρακάτω οχτώ:

- Ο *πάισα βιβάχ*, ο οποίος πραγματοποιείται έπειτα από περιστατικά βιασμού μιας γυναίκας ή αποπλάνησης της υπό την επίρεια αλκοόλ.
- Ο *ρακσάζα βιβάχ*, που αναφέρεται σε γάμο μεταξύ ενός πολεμιστή και μιας γυναίκας που έχει απαγάγει με τη συναίνεσή της.
- Ο *ασούρα βιβάχ*, όπου ένα μικρής ηλικίας κορίτσι αγοράζεται με σκοπό τον γάμο.
- Ο *γκαντάρβα βιβάχ*, με συναίνεση για προκαταβολική σεξουαλική πράξη ενός πολύ ερωτευμένου ζευγαριού και αμοιβαία υπόσχεση πως ο γάμος πρόκειται να ακολουθήσει.
- Ο *άρσα βιβάχ*, όπου γίνεται αγορά της συζύγου όχι με χρήματα αλλά με διάφορα αντικείμενα ή ζώα.
- Ο *ντάιβα βιβάχ*, κατά τον οποίο ο πατέρας προσφέρει την κόρη του σ' έναν βραχμάνο της επιλογής του και ο οποίος τη δέχεται σαν θείο δώρο.
- Ο *βράχμα βιβάχ* και ο *πραζαπατάγια βιβάχ*. Πρόκειται για νόμους που είναι σχεδόν ίδιοι και έχουν αντίκρισμα στις ανώτερες αστικές τάξεις. Από τη σύνθεση τους προκύπτει ο σημερινός ινδικός γάμος.²⁷

Από την αρχαία ήδη εποχή υπήρχαν πολλά επίπεδα συμβολισμού σχετικά με το ανδρόγυνο. Γινόταν λόγος για δύο κοσμικές αρχές, την αρσενική και τη θηλυκή. Η νύφη αντιπροσωπεύει τη γη και ο γαμπρός τον ουρανό. Ένα άλλο

²⁷ Βλ. Θ. Καρζής «Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς», εκδ. Φιλιπότη, Αθήνα 1991, σ. 188.

επίπεδο συμβολισμού, είναι αυτό της γυναίκας ως αγρού και του άντρα ως σπόρου.

Την ημέρα του γάμου, νύφη και γαμπρός προετοιμάζονταν με ειδική τελετουργία στην οποία συμμετείχαν μόνο γυναίκες. Οι γυναίκες που προετοιμάζαν την νύφη έπρεπε να ήταν έγγαμες με σύζυγο και γιους στη ζωή. Οι χήρες και οι άτεκνες αποκλείονταν από την γαμήλια τελετουργία επειδή τις θεωρούσαν φορείς γρυσουζιάς. Ανάλογη προετοιμασία δέχονταν από τις γυναίκες της δικής του οικογένειας και ο γαμπρός. Βασικό σημείο της γαμήλιας τελετής αποτελούσε η παράδοση της νύφης από τον πατέρα της στο γαμπρό, το *κάνια ντάαν*, ένα είδος αγοραπωλησίας ανάμεσα σε άντρες με εμπόρευμα την *κάνια*, δηλαδή την παρθένα. Με τη διαδικασία αυτή, ο πατέρας εγγυόταν την αγνότητα της κόρης του. Η νύφη ήταν βουβό πρόσωπο, χωρίς να καλείται, σε οποιαδήποτε φάση της τελετής, να εκφράσει τη δική της βούληση. Ο πατέρας επισφραγίζοντας την παράδοση της κόρης του εκφωνούσε μερικούς στίχους που συμβόλιζαν την ισοβιότητα της γνώσης:

*«Κι η Σίτα²⁸ μου, η καλύτερη
από όλες τις γυναίκες,
θα σ' ακολουθάει από δω και πέρα
στη ζωή και στο θάνατο.»*

²⁸ Πρόκειται για τη γυναίκα του Ράμα, ήρωα του ιερού ινδικού έπους Ραμαγιάνα ο οποίος αποτελεί ενσάρκωση του Θεού Κρίσνα. Η Σίτα αποτελεί πρότυπο γυναίκας καθώς περιμένει πιστά την επιστροφή του συζύγου της από τα μακρινά περιπετειώδη ταξίδια του.

Στο τέλος της τελετής, η γυναίκα με όρκο υπόσχονταν αιώνια πίστη και υποταγή στον άντρα, ενώ εκείνος της υπενθύμιζε ότι είχε το δικαίωμα να τη διώξει σε περίπτωση απιστίας.

Μετά το γάμο, το νιόπαντρο ζευγάρι εγκαθίσταντο στο πατρικό σπίτι του γαμπρού, μαζί με τους γονείς του και πολλές φορές και τις οικογένειες των αδελφών του. Η νύφη δεν θα έπρεπε να θυμώνει, ούτε να είναι εχθρική προς το σύζυγό της, αλλά έπρεπε να είναι τρυφερή, ευχάριστη, ευγενής, «μητέρα των αντρών», αφοσιωμένη στους θεούς και δωρήτρια της ευτυχίας. Μπροστά σε τρίτους, οι δύο σύζυγοι δεν επιτρέπονταν ούτε να μιλήσουν μεταξύ τους. Καθετί άλλο εκτός από τη σιωπή θεωρούνταν ασέβεια. Έτσι οι σχέσεις ανάμεσά τους γίνονταν σταδιακά τυπικές και ψυχρές. Το πρόβλημα διογκώνονταν και εξαιτίας του περιορισμένου χώρου στο σπίτι λόγω των πολυμελέστατων ινδικών οικογενειών, με αποτέλεσμα σπάνια ένα ζευγάρι να έχει το δικό του δωμάτιο. Η δεινή θέση της νύφης στο νέο της σπίτι γίνονταν εντονότερη με την παρουσία της πεθεράς, καθώς σε αυτή την περίπτωση τίθονταν το ζήτημα την υπεροχής της μιας ή της άλλης στα σχετικά με το σπίτι ζητήματα. Ο άντρας έμενε ουδέτερος, αφήνοντας τις δύο γυναίκες να διευθετήσουν μόνες τους το πρόβλημα. Απόδειξη αυτού αποτελούν τα παρακάτω λόγια ενός νεαρού Ινδού:

«...Μα η μητέρα μου θα ζήσει μαζί της (με τη γυναίκα μου)... Εγώ το πολύ – πολύ να τη βλέπω μια ώρα την ημέρα...»²⁹

Στην Ινδία έχουν γίνει και εξακολουθούν να γίνονται πολλές προσπάθειες για να βελτιωθεί η θέση της γυναίκας, να εξαλειφθούν οι περιπτώσεις διαβίωσης της σε άθλιες συνθήκες καθώς και να εκλείψουν πεποιθήσεις περί κατωτερότητας του γυναικείου φύλου. Ενδεικτικά αναφέρουμε το νόμο περί γάμου³⁰ που ψηφίστηκε το 1955 και καταργούσε την πολυγαμία θεωρώντας την ποινικό αδίκημα. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με αυτόν, κατώτατη ηλικία γάμου ορίζονται τα 18 χρόνια για τον άντρα και τα 15 για τη γυναίκα. Τέλος, εκτός από τα παραπάνω, ο νόμος περί γάμου θεσμοθετεί τη δυνατότητα διαζυγίου με ίσους όρους και για τις δύο π

²⁹ Βλ. Κ. Αντωνοπούλου «Οι Ινδίες μου», εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1988, σ. 98.

³⁰ Βλ. Β. Kuppuswamy «Social Change in India», Νέο Δελχί 1975, σ. 239.

λευρές. Μπορεί ο νόμος αυτός που ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ κατά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, να είχε ωφελιμιστικό περιεχόμενο για τις γυναίκες, ωστόσο η εφαρμογή του παρακωλύθηκε από τη συντηρητική Ινδία.

6.2. Ο ρόλος της γυναίκας στην οικογένεια

Αν και ο άντρας ήταν ο αφέντης της οικογένειας και είχε την απόλυτη εξουσία πάνω σε όλα τα μέλη της, η γυναίκα έπαιζε το δικό της μεγάλο ρόλο.

6.2.1. Η γυναίκα ως σύζυγος

Ο κατεξοχήν όρος που δηλώνει την ιδανική σύζυγο είναι η λέξη *pativrata*³¹, που δηλώνει τη γυναίκα που έχει αναλάβει ένα τάμα για χάρη του συζύγου της. Περιεχόμενο αυτού του τάματος είναι η αφοσίωση στο σύζυγο και σκοπός του, η προστασία του.

Παρ' όλο που η γυναίκα ήταν αναγκασμένη να τον υπηρετεί και να εκπληρώνει κάθε του επιθυμία, εκείνος τη θεωρούσε σύζυγο, μητέρα, φίλη και σύμβουλο. Ήταν εκείνη που, έχοντας απόλυτη ελευθερία από τον άντρα, φρόντιζε για τις δουλειές του σπιτιού και του κήπου και συνέβαλλε στη διατήρηση του *dharma*, δηλαδή της τάξης που πρέπει να επικρατεί μέσα στην οικογένεια, στην κοινωνία και σε ολόκληρο τον κόσμο. Επίσης, μέσω του ουσιαστικού της ρόλου στην απόκτηση αγοριών, συνεισέφερε στο *artha*, δηλαδή στην ευημερία της οικογένειας, καθώς και στο *kama*³², δηλαδή στην ικανοποίηση των επιθυμιών του συζύγου.

Η σύζυγος, εκτός από τις παραπάνω υποχρεώσεις, έπρεπε να περιποιείται τον εαυτό της ώστε να αρέσει στον άνδρα της. Αφού έκανε μπάνιο, άλειβε το σώμα της με κρέμες και αρώματα και έβαφε τα μάτια της με ένα είδος καπνιάς. Έπειτα φορούσε πολύχρωμα φορέματα και μαντίλια, καθώς και ένα μικρό κρίκο στο αριστερό ρουθούνι που υποδήλωνε πως ήταν έγγαμη.

Η μόνη περίοδος που η γυναίκα δεν περιποιούνταν τον εαυτό της ήταν κατά την απουσία του συζύγου από το σπίτι. Τότε η γυναίκα ζούσε μια στερημένη ζωή χωρίς τις καθημερινές «πολυτέλειες», όπως τον ύπνο στο συζυγικό κρεβάτι.

³¹ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 167.

³² Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 35.

Η προηγούμενη στάση φαίνονταν απόλυτα φυσική στις γυναίκες που ήδη από τη νηπιακή ηλικία είχαν προετοιμαστεί για να αναλάβουν το συγκεκριμένο ρόλο. Παίρνοντας μια τέτοια αγωγή η Ινδή αποκτούσε την κοινωνικά απαραίτητη σεμνότητα που την ακολουθούσε σε όλη της τη ζωή. Δεν έβγαινε συχνά από το σπίτι και όποτε έβγαινε, κάποιος άντρας της οικογένειας έπρεπε να τη συνοδεύει. Στις σπάνιες τέτοιες εξόδους ήταν αναγκασμένη να ακολουθεί την πρακτική του *πουρντάχ*³³, φορώντας στο κεφάλι ένα πέπλο που μισοσκέπαζε το πρόσωπό της και τυλίγοντας ένα μεγάλο σάλι γύρω από το σώμα της ώστε να εξαφανίζει τις γραμμές του. Ο θεσμός του *πουρντάχ* περιόριζε από τη μία την ανάμειξη της γυναίκας στο δημόσιο και κοινωνικό βίο, αλλά από την άλλη εξασφάλιζε στη γυναίκα μια αίσθηση ασφάλειας και ανακούφισης από τον αφόρητο έλεγχο των συγγενών του συζύγου και των γειτόνων.

6.2.2. Η γυναίκα ως μητέρα

Η στάση των μελών της οικογένειας και του κοινωνικού περιγυρου βελτιωνόταν σημαντικά όταν η σύζυγος γινόταν μητέρα. Μάλιστα, πιστεύεται ότι η σεξουαλική ένωση έχει ως μοναδικό σκοπό τη γονιμοποίηση, η οποία εκλαμβάνεται ως τελετουργία. Το έμβρυο που προκύπτει είναι μία νέα ύπαρξη που αποτελείται εν μέρει από το σπέρμα του πατέρα ως προς τα οστά, τα δόντια και τις «διόδους» του σώματος και εν μέρει από το αίμα της μητέρας του ως προς το αίμα, τη σάρκα και τα εσωτερικά όργανα. Όσο περισσότερα παιδιά αποκτούσε μια γυναίκα, τόσο μεγαλύτερος ήταν ο σεβασμός για το άτομό της. Από τη σύλληψη κιόλας η μητέρα γινόταν αντικείμενο πολλών φροντίδων. Την παρακολουθούσε ο γιατρός της οικογένειας και την ανάγκαζαν να κάθεται, να ξαπλώνει και να κοιμάται. Πρόσεχαν τη διατροφή της και φρόντιζαν να

κρατήσουν μακριά της οτιδήποτε θα της προκαλούσε φόβο ή θλίψη.

Όλες οι παραπάνω φροντίδες κατά τη διάρκεια της κύησης πήγαζαν από την επιθυμία και την ελπίδα του οικογενειακού περιβάλλοντος να αποκτήσουν ένα

ακόμα αρσενικό μέλος στην οικογένεια. Όμως αν παρ' όλα αυτά γεννιόταν

³³ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 97.

κορίτσι; Τότε αν η οικογένεια ήταν ευκατάστατη, το κρατούσαν θεωρώντας ότι ήταν θέλημα θεού. Αν η οικογένεια ήταν φτωχή, είτε έπνιγαν το ανεπιθύμητο κορίτσι, είτε το εγκατέλειπαν στο ύπαιθρο για να πεθάνει από την πείνα, τη δίψα και τις κακουχίες.

6.3. Γυναίκα και χηρεία

Η τύχη της γυναίκας επηρεάζονταν τόσο από περιπτώσεις γέννας, όσο και από περιστατικά θανάτου. Η χήρα που έμενε πίσω ήταν καταδικασμένη να περάσει το υπόλοιπο του βίου της κάτω από συνθήκες κυριολεκτικά δραματικές. Ο χαμός του άντρα της την τοποθετούσε σε δεύτερη μοίρα όχι μόνο από νομική αλλά και κοινωνική πλευρά. Όχι μόνο δεν μπορούσε πια να μετέχει στην τελετουργική ζωή της οικογένειας, αλλά έπρεπε να απέχει και από συγκεντρώσεις ή τελετές επειδή θεωρούσαν την παρουσία της κακό προμήνυμα.

Όφειλε να ξυρίσει το κεφάλι της, να φορέσει παλιά ρούχα και να μην ξαναβάλει άρωμα έως το θάνατό της. Επιπλέον, δεν θα έπρεπε να ξαναβάλει το

πρόσωπό της, να ξανακοιμηθεί στο συζυγικό κρεβάτι, να τρώει συχνότερα από μια φορά την ημέρα και να ξαναπαντρευτεί. Έπρεπε ακόμη, να υποτάσσεται άμεσα στην εξουσία του πρωτότοκου γιου της οικογένειας, που είχε πλέον την ιδιότητα του αρχηγού.

Βέβαια, το επιθυμητό ήταν η γυναίκα να ακολουθήσει το νεκρό σύζυγό της στην πυρά. Όταν μια χήρα αποφάσιζε να θυσιαστεί με αυτό τον τρόπο, το γόητρό της ανέβαινε στη συνείδηση των μελών της οικογένειας.

Η κατάσταση των νεαρών γυναικών, που χήρευαν και ήταν χωρίς παιδιά, ήταν επίσης θλιβερή. Ο τρόπος ζωής τους και οι συνήθειες τους άλλαζαν ριζικά. Η μόνη τους ελπίδα ήταν να ξαναπαντρευτούν με έναν κοντινό συγγενή του πεθαμένου συζύγου τους και κατά κανόνα με τον αδελφό του. Ο γάμος αυτός ήταν αποτέλεσμα εξαναγκασμού από

τον αρχηγό της οικογένειας, προκειμένου να προστεθούν στην οικογένεια κι άλλα αρσενικά μέλη. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί ο αφέντης να άλλαζε απλώς όνομα, αλλά τουλάχιστον η ζωή τους συνεχιζόταν με ανθρώπινους όρους.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την Ινδουιστική παράδοση - παράδοση και όχι θρησκεία - οι χήρες έχουν τρεις επιλογές. Να ακολουθήσουν τον μακαρίτη άνδρα τους στην πυρά, να παντρευτούν - με την συναίνεση της οικογένειας - τον αδελφό του και τέλος να κλειστούν για το υπόλοιπο της ζωής τους σε ειδικά ιδρύματα - *χηροκομεία* - όπου καταδικάζονται να πεθάνουν ζωντανές μακριά από κάθε επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο.

Για το θέμα της χηρείας γίνεται αναφορά και στην ταινία "Water" της Ινδής Deera Mehta. Η ταινία βασίζεται στην ιστορία της Chuyia³⁴ της εννιάχρονης χήρας, που τοποθετείται χρονικά το 1938. Η Chuyia εγκαταλείπεται από τον πατέρα της στο κοινόβιο - ένα ιδιότυπο μίγμα φυλακής, ασύλου και

σύγχρονου Καιάδα - με τις άλλες χήρες. Η παλιότερη και μεγαλύτερη σε ηλικία χήρα, η Madhumati, ασκεί καθήκοντα αρχηγού και αποδέχεται τη θέση που η κοινωνία της έχει επιβάλει, προσπαθώντας να συνετίσει τις νεότερες γυναίκες. Μια νέα χήρα η Kalyani ωθείται από την Madhumati στην πορνεία, για να συνεισφέρει στα οικονομικά του κοινοβίου. Η Kalyani ερωτεύεται τον Narayana, γόνο πλούσιας οικογένειας και υποστηρικτή του Γκάντι και δέχεται πρόταση γάμου, κόντρα στις ξεπερασμένες αντιλήψεις. Όταν όμως μαθαίνει, ότι ο μέλλον πεθερός της ήταν ένας από τους πελάτες της, αυτοκτονεί. Μετά την αυτοκτονία της Kalyani, η Madhumati στέλνει τη μικρή Chuyia στην θέση της πρώτης. Το εννιάχρονο κορίτσι, τελικά, σώζεται από την παρέμβαση της Sadananda, την υπαρχηγό στο χηροκομείο, που την φυγαδεύει στα χέρια του Narayana.

Οι χήρες Ινδές τις περισσότερες φορές δέχονταν αδιαμαρτύρητα την καινούρια τους κατάσταση και τις αυστηρές συνθήκες ζωής που αυτή συνεπάγονταν. Ούτε ο χαρακτήρας τους ούτε η ανατροφή τους, τους επέτρεπαν να βλέπουν τη χηρεία σαν απολύτρωση, που θα τους άφηνε να ζήσουν όπως τους άρεσε, έπειτα από τόσα χρόνια υποταγής στους συζύγους τους.

³⁴ <http://margkan.pblogs.gr/2008/20080701.html>

Η υποβόσκουσα αντίληψη πίσω από τους περιοριστικούς κανόνες που συνοδεύουν τη χήρα, είναι ότι η τελευταία δεν θα έπρεπε ποτέ να ανεξαρτητοποιηθεί από το νεκρό σύζυγό της. Είναι καταδικασμένη να ακολουθήσει μονήρη βίο, αποκλεισμένη από τις χαρές της ζωής, ζώντας στον κόσμο αλλά συμβολίζοντας το θάνατο. Ουσιαστικά η θέση της χήρας ορίζεται πάντοτε σε σχέση με τον αποθανόντα σύζυγό της.

6.4. Γυναίκα και περιουσία

Τα περιορισμένα δικαιώματα της γυναίκας στην οικογένεια συνεχίζονται και στο θέμα της περιουσίας. Δικαίωμα στην κατοχή περιουσίας δεν είχαν μόνο τρία πρόσωπα: η γυναίκα, το παιδί και ο δούλος. Οτιδήποτε κατέχουν αυτοί ανήκει στον πατέρα - αφέντη. Σε περίπτωση πολυγαμίας η κληρονομιά του άντρα μοιράζονταν με βάση τον αριθμό των αγοριών που είχε κάθε σύζυγος και της κάστας στην οποία ανήκαν.

Όσον αφορά στα περιουσιακά στοιχεία που κατείχε η γυναίκα – στοιχεία που της είχαν δοθεί ως προίκα – από αυτά τα κινητά, όπως προσωπικά δώρα που της είχαν προσφερθεί στο παρελθόν ή κέρδη που είχε αποκομίσει με την ατομική της εργασία, ανήκαν στην ίδια, ενώ τα ακίνητα δεν συμπεριλαμβάνονταν στην ιδιοκτησία της.

Όταν η χήρα πέθαινε, μεταβίβαζαν ολόκληρη την περιουσία της κατά προτεραιότητα στις κόρες της – και αν δεν είχε κόρες, στους γιους. Στην πραγματικότητα όμως, όλοι αποδέχονταν πως τα αρσενικά μέλη της οικογένειας έπρεπε να αναλάβουν τη συντήρηση των κοριτσιών, να φροντίσουν να τις παντρέψουν και να τις προικίσουν. Για το λόγο αυτό, έστω και αν η περιουσία του πατέρα κληροδοτούνταν στα κορίτσια, τα αγόρια αναλάμβαναν στην ουσία την εκμετάλλευσή της.

7. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Κατά την τελευταία περίοδο της βεδικής εποχής, η θέση της γυναίκας άρχισε να χειροτερεύει. Το ιδανικό της μόρφωσης υποχώρησε προς όφελος του ιδανικού του γάμου, στον οποίο οι γυναίκες ένιωθαν πολύ περισσότερη ασφάλεια, έστω και με τις μοιραίες υποχωρήσεις. Πολύ λίγες πια γυναίκες αποφάσιζαν να διαλέξουν το δρόμο της *βραχμαβάντινις*³⁵, της ανύπαντρης σοφής. Τέτοιες γυναίκες, πνευματικές μεν άγαμες δε, έφτασαν τελικά να θεωρούνται σαν ανωμαλία μέσα στους κόλπους της οικογένειας.

Από εκείνη την εποχή και έπειτα, δεν πραγματοποιήθηκαν σημαντικές αλλαγές στο χώρο της γυναικείας εκπαίδευσης. Γι' αυτό η ινδική κυβέρνηση προανήγγειλε μια ισχυρή δέσμευση για την παροχή εκπαίδευσης για όλους. Εντούτοις, στην Ινδία σημειώνεται ακόμα ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά αλφαριθμητισμού στις γυναίκες σε ολόκληρη την Ασία. Αυτό το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης έχει αρνητικό αντίκτυπο στις ζωές των γυναικών και των οικογενειών τους αλλά και στον τομέα της οικονομίας της χώρας.

Στα μέτρα που πρότεινε η κυβέρνηση, περιέχεται και η θέσπιση υποχρεωτικής εκπαίδευσης τόσο για τα αγόρια όσο και για κορίτσια μέχρι την ηλικία των 14 χρόνων. Ωστόσο, σημειώθηκε μεν αύξηση του αριθμού των κοριτσιών που συμμετείχαν στην εκπαίδευση αλλά συνεχίζει να υπάρχει ένα αρκετά βαθύ χάσμα ανάμεσα στο επίπεδο της εκπαίδευσης που φτάνουν τα δύο φύλα.

Διαφορά στο επίπεδο γνώσεων που προσφέρεται στα άτομα, παρατηρείται και από τόπο σε τόπο μέσα στην Ινδία. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες των αγροτικών περιοχών υστερούν στον τομέα της εκπαίδευσης έναντι των γυναικών των αστικών περιοχών.

Ο αναλφαριθμητισμός των κοριτσιών οφείλεται κυρίως στον παράγοντα της φτώχειας. Αν και η παρακολούθηση των μαθημάτων στο σχολείο είναι δωρεάν, το κόστος για τη στολή και τα βιβλία είναι συχνά δυσβάσταχτο για τις οικογένειες, που αν έχουν την επιλογή να σπουδάσουν ένα γιο ή μια κόρη, προτιμούν να κρατήσουν τα κορίτσια στο σπίτι για να βοηθήσουν στις εργασίες του σπιτιού ή να εργαστούν στην οικογενειακή επιχείρηση. Ακόμα όμως και στις

³⁵ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 38.

περιπτώσεις που τα κορίτσια παρακολουθούν τα μαθήματα, όταν φτάνουν στην εφηβεία εγκαταλείπουν το σχολείο προκειμένου να διαφυλαχτεί η τιμή τους.

Ένας ακόμα λόγος που οι γονείς προτιμούν να κρατήσουν τα κορίτσια στο σπίτι, είναι πως η μόρφωσή τους δεν θα ωφελήσει τους ίδιους αφού η κόρη τους από τη στιγμή που θα παντρευτεί θα εγκατασταθεί για πάντα στο σπίτι του συζύγου της. Αντιθέτως, αν προσθέσουν στην προίκα της κοπέλας τα χρήματα που θα διέθεταν για την εκπαίδευσή της, θα είναι ευκολότερο για αυτούς να της βρουν γαμπρό ώστε να φύγει από την οικογένεια και τους ελαφρύνει από τα οικονομικά βάρη.

Ωστόσο, μερικές φορές, η εκπαίδευση συνεπάγεται τη μείωση της προικοδότησης της κοπέλας, μιας και η κατοχή γνώσεων θεωρείται από την οικογένεια του συζύγου ως ένα περιουσιακό στοιχείο.

Μια πραγματικά πολύτιμη επένδυση που μπορεί να γίνει στην Ινδία, είναι να βελτιωθεί η εκπαίδευση των κοριτσιών, η οποία συμβάλλει στην καλύτερη της αυτοεκτίμησης των γυναικών και της γενικότερης κατάστασης στην κοινωνία.

Ειδικότερα, ένα από τα οφέλη που μπορεί να έχει η Ινδία από την παροχή εκπαίδευσης στα κορίτσια, είναι και η αντιμετώπιση του προβλήματος του υπερπληθυσμού, καθώς οι μορφωμένες γυναίκες είναι λιγότερο πιθανό να αποκτήσουν πολλά παιδιά λόγω αυξημένων επαγγελματικών υποχρεώσεων.

Επιπλέον, από την εκπαίδευση των γυναικών μπορούν να επωφεληθούν και τα παιδιά τους. Αν οι γυναίκες έχουν ευκαιρίες για μισθωτή απασχόληση, δεν εξαρτώνται για μοναδικό πλούτο και ασφάλεια από τους συζύγους τους ή από τα αρσενικά παιδιά, με αποτέλεσμα να νιώθουν περισσότερο ανεξάρτητες και σίγουρες για τον εαυτό και τις δυνατότητές τους. Οι μορφωμένες γυναίκες έχουν την τάση να παντρεύονται αργότερα και να αποκτούν λιγότερα παιδιά, διαθέτοντας έτσι περισσότερα χρήματα και πόρους για κάθε παιδί.

8. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, πολλές κοινωνίες επιφύλασσαν για τη γυναίκα μια περιθωριακή θέση στον επαγγελματικό ιστό. Στην Ινδία, το επίσημο ποσοστό της γυναικείας εργασίας, ήταν πολύ χαμηλό σε σχέση με τον αντρικό εργαζόμενο πληθυσμό, παρ' όλο που η συντριπτική πλειονότητα των γυναικών εργαζόταν. Η αντίφαση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι γενικά η γυναικεία εργασία απαξιωνόταν, λόγω της αντίληψης ότι η γυναίκα είχε έναν «ιδιωτικό» ρόλο στο πλαίσιο της οικίας και της οικογένειας και όχι ένα «δημόσιο» οικονομικό.

Το σύνταγμα της Ινδίας σήμερα έχει δώσει στις γυναίκες ισότιμη θέση με τους άντρες. Δεν υπάρχει καμία διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών. Όλα τα επαγγέλματα είναι ανοιχτά και για τα δύο φύλα.

Ως αποτέλεσμα της νέας ελευθερίας που απέκτησε η Ινδή γυναίκα, διακρίθηκε σε διάφορους τομείς της ζωής, ως πολιτικός, ρήτορας, νομικός, γιατρός, διοικητικός υπάλληλος και διπλωμάτης. Δεν είναι μόνο επιφορτισμένη με την ευθύνη του έργου της, αλλά και με την έντιμη και ειλικρινή άσκηση των καθηκόντων της. Δεν υπάρχει σχεδόν καμία πτυχή της ζωής της Ινδής, που να μην έχει λάβει μέρος και να μην έχει δείξει την αξία της. Η γυναίκα στην εποχή μας ασκεί τα εκλογικά της δικαιώματα, επιδιώκει το διορισμό της σε δημόσια αξιώματα και ανταγωνίζεται τους άνδρες σε διάφορους τομείς. Αυτό δείχνει ότι οι γυναίκες στην Ινδία σήμερα απολαμβάνουν περισσότερη ελευθερία και ισότητα με τους άνδρες σε σχέση με το παρελθόν. Ακόμα και σε οικογενειακές υποθέσεις επιμερίζονται τις ευθύνες με τους συζύγους τους.

Οι Ινδές γυναίκες επιδίδονται επιτυχώς σε επαγγέλματα υποδοχής, όπως αεροσυνοδοί και γραμματείς, καθώς και σε αυτό των εκπαιδευτικών. Σε μια χώρα όπως η Ινδία, όπου κυριαρχεί η άγνοια και ο αναλφαβητισμός, είναι επιτακτική η ανάγκη για στελέχωση των σχολείων με εκπαιδευτικούς και μάλιστα γυναίκες διότι εκ φύσεως υπάρχει το μητρικό ένστικτό και η αγάπη για τα παιδιά σε καθεμία από αυτές.

Οι γυναίκες στην Ινδία υπηρετούν αξιόπαινα και το λειτούργημα της γιατρού και της νοσοκόμας. Έχουν «καταλάβει» την πλειονότητα των θέσεων εργασίας σε νοσοκομεία και γηροκομεία, και τούτο διότι έχει τη φυσική τάση για εξυπηρέτηση και καθαριότητα.

Επιπλέον, η συνεισφορά τους στην πολιτική και στις κοινωνικές υπηρεσίες είναι αξιοσημείωτη. Μπορούμε να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο δύο αξιόλογες προσωπικότητες της ινδικής πολιτικής: τη Σουτσέτα Κριπαλάνι, η οποία κατέλαβε το αξίωμα της κυβερνήτριας - ουσιαστικά της πρωθυπουργού - στο Ουτάρ Πραντές, τη μεγαλύτερη πολιτεία-κράτος της Ινδίας και την Ίντιρα Γκάντι – κόρη του πρωθυπουργού Νεχρού - που διαδέχθηκε τον πατέρα της στην πρωθυπουργία της ινδικής δημοκρατίας, επικεφαλής του δεύτερου σε αριθμό λαού της γης. Η Ινδία έχει ανάγκη τις υπηρεσίες των μορφωμένων γυναικών, που μπορούν να συμβάλουν στην άρση των ανθρωπίνων προβλημάτων, εξίσου αποτελεσματικά με τους άντρες.

Είναι γεγονός ότι οι γυναίκες στην Ινδία έχουν κάνει σημαντική πρόοδο στον τομέα της εργασίας τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, για να τους δοθεί η θέση που δικαιούνται στην ινδική κοινωνία, θα πρέπει να εξαλειφθούν πλήρως τα δεινά του αναλφαβητισμού, η προίκα και η οικονομική εξάρτηση από τον πατέρα ή σύζυγο.

9. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οι γυναίκες στον Ινδουισμό γίνονται αποδεκτές σταδιακά και στις θρησκευτικές διαδικασίες. Αρκετοί ύμνοι που περιέχονται στις Βέδες ψάλλονται σχεδόν αποκλειστικά από θηλυκά μέλη της κοινότητας, που διδάσκονται μουσική και τραγούδι, ειδικά γι' αυτό το σκοπό. Υπάρχουν ακόμα οι *ρίσις*, ποιήτριες που ειδικεύονται στη σύνθεση θρησκευτικών ύμνων και η ιδιότητα τους αυτή τους προσφέρει μια εντελώς ξεχωριστή θέση στη κοινωνική ιεραρχία.

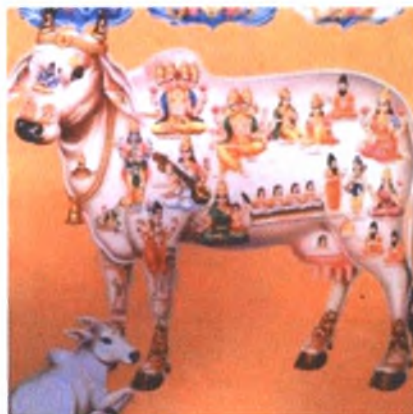
9.1. Γυναικείες μορφές στο πάνθεο των Ινδουιστών

Η καίρια θέση που κατέχουν οι Ινδές στο θρησκευτικό τομέα, ενισχύεται και από την ύπαρξη θηλυκών θεοτήτων. Το ινδουιστικό πάνθεον περιλαμβάνει και μια μεγάλη σειρά από λατρευόμενες θεές, μερικές μόνο από τις οποίες θεωρούνται σπουδαίες θεότητες, ενώ οι υπόλοιπες παρουσιάζονται στους μύθους ως σύζυγοι των διαφόρων θεών. Αλλά αν στους μύθους παίζουν το ρόλο των θεοτήτων, στην επιστήμη της θεολογίας θεωρούνται έκφραση των θηλυκών ιδιοτήτων του θεού.

Ο λαός, αν και έχει κάποια αίσθηση ότι οι θεές εκφράζουν την ενέργεια του θείου – *Σάκτι*, τις λατρεύει σαν συγκεκριμένα θεϊκά πρόσωπα, από τα οποία περιμένει εύνοια και δωρεές. Δύο από τις βασικές θηλυκές θεότητες που έχουν πλήθος πιστών είναι η *Αντίτι*³⁶ και η *Κάλι*.³⁷

Η πρώτη, ταυτίζεται με τη *Μητέρα Γη*, αλλά και με την ιερή αγελάδα, η οποία συχνά εξισώνεται με τη γη, καθώς επίσης και με το σύμπαν για να δηλώσει τη ευρύτητα και το απεριόριστο του χώρου. Χαρίζει φως, περιουσία και αισθήματα ειρήνης και ασφάλειας. Προφυλάσσει από τους κινδύνους και την

³⁶ Βλ. Γ. Ζιάκας «Ιστορία των Θρησκευμάτων Α': Τα Ινδικά Θρησκευματα», εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 185.

³⁷ Βλ. Γ. Ζιάκας «Ιστορία των Θρησκευμάτων Α': Τα Ινδικά Θρησκευματα», εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 223 – 224.

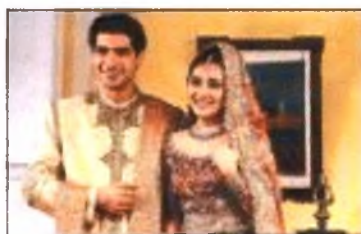
αμαρτία και με τις ιδιότητες αυτές εκπροσωπεί την έννοια της ελευθερίας.

Η δεύτερη, αποτελεί υπόσταση της *Παρβατί*, συζύγου του θεού Σίβα. Η Κάλι, ως Σάκτι του Σίβα έχει όψη έντονη και τρομερή, συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο αριθμό πιστών. Στο πρόσωπό της παρουσιάζονται οι αντιθέσεις της μητρικής στοργής και καλοσύνης αλλά και της τρομερής θεάς της καταστροφής και του αίματος. Πολύχερη και πολύποδη, με σκούρο ή κατάνταυρο δέρμα, κρατάει στα χέρια της φονικά όργανα τα οποία χρησιμοποιεί για να σκοτώνει τους δαίμονες.

Έτσι προκαλεί το φόβο του Σίβα, ο οποίος προσπαθεί να τη σταματήσει επειδή φοβάται ότι με την αλόγιστη καταστροφική της μανία, υπάρχει κίνδυνος να ανατραπεί η τάξη του κόσμου. Στην πραγματικότητα με την αποτρόπαια μορφή της εκφράζεται η πάλη ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο. Για το λόγο αυτό η Κάλι αναπαρίσταται να πατάει πάνω στο σώμα του Σίβα, να έχει στο λαιμό της περιδέραιο από κομμένα κεφάλια, να είναι πολυκέφαλη και με γλώσσα βγαλμένη έξω που διψάει για αίμα. Παρ' όλα αυτά οι Ινδοί βλέπουν σε αυτή την τρομακτική όψη της, το συμβολισμό της πάλης ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο και την υπόσχεση για την ατελείωτη ανανέωση της ζωής.

Ο λαός λατρεύει τη θεά Κάλι με αιματηρές θυσίες και άγριες τελετουργίες. Αυτό αποδεικνύεται από το εξής περιστατικό: Μια γυναίκα έκοψε

τη γλώσσα της για να εκπληρώσει το τάμα που είχε κάνει στην ινδουιστική θεά. Η Ινδή Λακσμί Ντεβί, 36 χρόνων, έκοψε τη γλώσσα της μέσα σε ινδουιστικό ναό. Η γυναίκα δεν είχε παιδιά και πριν από χρόνια πήγε στο ναό και ικέτευσε τη θεά να της χαρίσει παιδιά κι εκείνη θα θυσίαζε στη χάρη της μια κατσίκα, εάν εκπληρωνόταν η επιθυμία της. Η γυναίκα απέκτησε τελικά δύο παιδιά αλλά αναγκάστηκε να κόψει τη γλώσσα της γιατί δεν μπόρεσε να προσφέρει στη θεά την κατσίκα που της είχε

υποσχεθεί. Πιθανότητα το ζευγάρι δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ή να βρει μια κατσίκια και να τη θυσιάσει.

9.2. Η ιεροποίηση της γυναίκας

Κάθε γυναίκα ανεξαρτήτως κάστας, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και προσωπικών ικανοτήτων είναι προέκταση της *sakti*, της θεϊκής κοσμικής ενέργειας, ή αλλιώς της μεγάλης θεάς. Όλες οι γυναίκες, με τη γέννησή τους, γίνονται φορείς της *sakti*. Η τελευταία δεν είναι επίκτητη, αλλά έμφυτη. Είναι μέρος της ύπαρξής τους. Η εξίσωση της θνητής γυναίκας με τη μεγάλη θεά ακολουθεί τρεις τύπους λατρείας³⁸: ο πρώτος ονομάζεται *umari puja* και σε αυτόν λατρεύονται νεαρές παρθένες ή κορίτσια που δεν έχουν φτάσει ακόμη στην ήβη. Κατά τον δεύτερο τύπο λατρείας, τη *svasini puja*, παντρεμένες και ανύπαντρες γυναίκες λατρεύονται από τους συζύγους τους ή από λάτρεις *sakta*. Ο τρίτος τύπος λατρείας, με την ονομασία *sakti puja* έχει σαν στόχο την επίτευξη της πνευματικής απελευθέρωσης μέσω των αισθήσεων και ειδικότερα με την έγερση και μετατροπή της ανεκδήλωτης σεξουαλικής ενέργειας σε πνευματική.

9.3. Γυναίκα και ασκητισμός

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της ινδουιστικής παράδοσης, ο απώτερος στόχος για τον οποίο ένα άτομο αξίζει να πασχίζει σε αυτή τη ζωή είναι η επίτευξη της λύτρωσης και το αποτελεσματικότερο μέσο για τη επίτευξη αυτής είναι ο ασκητισμός.

Ο αριθμός των ασκητριών είναι πολύ μικρότερος σε σχέση με εκείνο των ασκητών και αυτό συμβαίνει διότι ο Ινδουϊσμός δεν υπήρξε ποτέ ευνοϊκά διακείμενος προς την ιδέα καθιέρωσης γυναικείου μοναχισμού. Προτεραιότητα των ινδουιστριών πρέπει να είναι ο έγγαμος βίος και η φροντίδα του συζύγου και των μελών της οικογένειας.

Όταν λοιπόν μια γυναίκα μυείται στον ασκητικό τρόπο ζωής σημαίνει τρία πράγματα: την απόρριψη ή τον αποχωρισμό από τον έγγαμο βίο, τη δέσμευση για την ανάληψη ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής που οδηγεί στη λύτρωση και τέλος, την είσοδο σε μια κοινότητα ασκητών. Η τελετή μύησης συνεπάγεται,

³⁸ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 163.

τοιουτοτρόπως, την απελευθέρωση της γυναίκας από την πρότερη κοινωνική της θέση και ταυτότητα.

Στον ινδουιστικό ασκητισμό παρατηρείται μεγάλη ποικιλία όσον αφορά στους τρόπους ασκήσεως. Από τους διάφορους τρόπους ασκήσεως³⁹ τρεις σχετίζονται ιδιαίτερα με το γυναικείο ασκητισμό: ο αναχωρητισμός, η εγκρατευόμενη μαθητεία και ο ταντρικός ασκητισμός.

Η είσοδος στον αναχωρητισμό νοείται ως η πρώτη και η τελευταία τους αποτέφρωση, και γι' αυτό δε αποτεφρώνοντα όταν πεθάνουν. Το μεσοδιάστημα μεταξύ της εισόδου στον αναχωρητισμό και του φυσικού τους θανάτου είναι περίοδος που ζουν έχοντας επίγνωση ότι έχουν εξασφαλίσει τη λύτρωση και σηματοδοτείται από μια δραματοποιημένη τελετή κατά την οποία η υποψήφια συμβολικά απορρίπτει τον κόσμο. Η απάρνηση των πρότερων κοινωνικών τους σχέσεων αντιστοιχεί στη νέκρωσή τους ως προς τον κόσμο.

Ο δεύτερος τρόπος ασκήσεως, αυτός της εγκρατευόμενης μαθητείας, έχει δύο βασικά γνωρίσματα: τη μαθητεία και την αγαμία. Η τήρηση της αγαμίας αποσκοπεί στο να εξασφαλίσει η ασκούμενη όσο το δυνατόν μεγαλύτερο βαθμό καθαρότητας. Η δε μαθητεία ενέχει δύο προαπαιτούμενα: τη μελέτη των ιερών κειμένων και την υπηρεσία προς το δάσκαλο.

Στον τρίτο τύπο ασκήσεως, τον ταντρικό ασκητισμό, δυο είναι οι συντελεστές που παίζουν σημαντικό ρόλο: το σώμα που λειτουργεί ως όχημα προς την επίτευξη της σωτηρίας και η συνειδητή ανατροπή των κανόνων που καθορίζουν τις δέουσες κοινωνικές σχέσεις. Ο συνδυασμός των παραπάνω συντελεστών σημαίνει κατάργηση του κώδικα θρησκευτικών καθηκόντων και συμπεριφοράς. Έτσι, για παράδειγμα, οι γυναίκες οπαδοί του συγκεκριμένου τύπου ασκήσεως, επιλέγουν ελεύθερα τους ερωτικούς τους συντρόφους, κάνουν χρήση παραισθησιογόνων ουσιών και επιδίδονται σε κάθε είδους δραστηριότητα η οποία δεν συμβαδίζει με το πρότυπο της ινδουίστριας γυναίκας. Κυρίαρχη μεταξύ των ταντρικών ασκητριών είναι και η επιδίωξη να ταυτιστούν με κάποια θεότητα. Γενικώς, πολλές από αυτές θεωρούν είτε ότι έχουν καταληφθεί από κάποια θεότητα, είτε ότι αποτελούν την ενσάρκωσή της. Σε σύγκριση λοιπόν με τις δύο άλλες κατηγορίες ασκητριών που επιδιώκουν τη λύτρωση, οι ταντρικές

³⁹ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουισμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 256.

ασκήτριες πιστεύουν ότι είναι ήδη θείες. Κατά συνέπεια ο ταντρικός ασκητισμός υποστηρίζει τη δυνατότητα πλήρους απελευθέρωσης και τη θεοποίηση του ασκούμενου.

10. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΜΑΗΑΤΜΑ GANDHI ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΩΝ ΙΝΔΟΥΙΣΤΡΙΩΝ

Ο Mahatma Gandhi υπήρξε εθνικός ηγέτης της Ινδίας και διακεκριμένη θρησκευτική προσωπικότητα. Στις ινδικές μάζες εμφανίστηκε πρωτίστως ως ασκητής και δευτερευόντως ως πολιτικός. Καθ' όλη τη διάρκεια του δημόσιου βίου του, υπερασπίστηκε την τιμή και τα δικαιώματα των γυναικών.

Ήταν ενήμερος των αδικιών που η ινδουιστική παράδοση και οι νομικοί κώδικες είχαν επιβάλει σε βάρος των γυναικών, και πίστεψε ότι μια μεταρρύθμιση θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική χωρίς να είναι απαραίτητη η εγκατάλειψη της παράδοσης. Η διαπίστωσή του για τις αδικίες εις βάρος του γυναικείου φύλου συμπυκνώνονται στα παρακάτω λόγια:

«Απ' όλα τα κακά για τα οποία είναι υπεύθυνος ο άνθρωπος, κανένα δεν είναι πιο εξευτελιστικό για μένα, τόσο σκανδαλώδες ή τόσο κτηνώδες, όσο η κακομεταχείριση του καλύτερου μισού της ανθρωπότητας του γυναικείου φύλου, όχι του ασθενούς φύλου. Είναι το ευγενέστερο από τα δύο, επειδή αποτελεί ακόμα και σήμερα την προσωποποίηση της θυσίας, της σιωπηρής οδύνης, της ταπεινοφροσύνης, της πίστης και της γνώσης.»⁴⁰

Ο Gandhi επέμεινε στην ισότητα των δύο φύλων, στη μόρφωση των γυναικών και στο να λάβουν αυτές τη θέση που δικαιούνται στη δημόσια ζωή. Υποστήριξε επίσης την κατάργηση του συστήματος της προικοδότησης και την εξάλειψη του θεσμού του *πουρντάχ* και τάχθηκε υπέρ της δευτερογαμίας των χηρών.

Περαιτέρω, ο σπουδαίος αυτό εθνικός ηγέτης παρότρυνε τις γυναίκες να αναζητήσουν νέα επαγγέλματα, διαχωρίζοντας την επαγγελματική τους απασχόληση από ρόλους που όριζε το φύλο και η κάστα τους. Επιχείρησε δε να

⁴⁰ Βλ. Α. Μιχαηλίδης «Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουϊσμό», εκδ. Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 107.

περιορίσει τον παραδοσιακό τους συντηρητισμό ενισχύοντας τη μεταξύ τους αλληλεγγύη.

Στο θρησκευτικό τομέα, θεώρησε ότι και οι γυναίκες είχαν τη δυνατότητα να κατακτήσουν τη λύτρωση. Εκ παραδόσεως, η ινδουίστρια γυναίκα θεωρούνταν ικανή να επιτύχει απλώς μια ευνοϊκότερη μετενσάρκωση, ενώ ο άντρας μπορούσε να θέσει ως στόχο του την κατάκτηση της λύτρωσης. Ο Gandhi, δηλώνοντας ξεκάθαρα ότι και οι γυναίκες ήταν ικανές να φτάσουν στη λύτρωση, συνέβαλλε στην εξάλειψη κάθε προκατάληψης εις βάρος των γυναικών επί τα του θρησκευτικού πεδίου.

Τελικά, οι προσπάθειες του Gandhi καρποφόρησαν. Οι γυναίκες συμμετέχουν πλέον ενεργά στη δημόσια ζωή. Ορισμένες από τις συνεργάτιδες του, όπως η Sarojini Naidu – που ήταν η πρώτη γυναίκα κυβερνήτης του ομόσπονδου κρατιδίου της Ινδίας – διακρίθηκαν ως κρατικοί αξιωματούχοι. Τα ίσα δικαιώματα των δύο φύλων κατοχυρώθηκαν με νομοθετικές πράξεις και μετά το 1947 διασφαλίστηκαν και από το σύνταγμα της χώρας, σύμφωνα με τα άρθρα του οποίου έπαυε κάθε διάκριση σε σχέση με το φύλο, αναφορικά με κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα. Δεν ήταν λίγες οι γυναίκες που άδραξαν την ευκαιρία για μόρφωση και καταρτίστηκαν ως νομικοί, γιατροί και εκπαιδευτικοί. Σήμερα, η είσοδος των γυναικών στα ινδικά πανεπιστήμια είναι ελεύθερη και όχι μόνο αυτό· σε πολλές ινδικές πόλεις λειτουργούν κολλέγια θηλέων, το διδακτικό προσωπικό των οποίων αποτελείται κυρίως από γυναίκες.

Ο Mahatma Gandhi, επομένως, με τις προοδευτικές του ιδέες και με τις καινοτομίες του έδωσε το έναυσμα να γίνουν οι απαραίτητες προσπάθειες για την ένταξη των γυναικών σε μια κοινωνία που, λόγω της προσκόλλησης της σε παραδοσιακούς ρόλους, κάθε άλλο παρά φιλικώς διακείμενη ήταν προς το γυναικείο φύλο.

11. ΜΙΑ ΙΝΔΗ ΣΗΜΕΡΑ

Η Ινδία θεωρητικά είναι μια από τις χώρες στον πλανήτη όπου μια σύγχρονη γυναίκα έχει αρκετή ελευθερία. Οι Ινδοί κατά 80% ασπάζονται τον Ινδουϊσμό, τη μοναδική φιλοσοφία στον κόσμο που υποστηρίζει ότι οι γυναίκες δεν προήλθαν από τον άντρα και ότι το πρώτο πλάσμα στον κόσμο ήταν μισό άντρας και μισό γυναίκα.

Παρά τα μεγάλα βήματα που γίνονται τα τελευταία χρόνια για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην ινδική κοινωνία, η πραγματικότητα αποδεικνύει το αντίθετο. Οι περισσότερες γυναίκες στις χαμηλές κοινωνικές τάξεις παραμένουν αναλφάβητες, με χαμηλότερους μισθούς όταν εργάζονται και με δυσμενή αντιμετώπιση από την οικογένεια. Τα κορίτσια στις φτωχές οικογένειες αντιμετωπίζονται σαν ένα πρόσθετο βάρος, αφού θα εγκαταλείψουν αρκετά νωρίς την οικογένεια, γεγονός που σημαίνει όχι μόνο λιγότερη βοήθεια στο σπίτι αλλά και ένα δυσβάστακτο ποσό που δίνεται σαν προίκα.

Είναι αλήθεια ότι πολλές γυναίκες καταδικάζονται και κακοποιούνται. Το 1987, αφού μία γυναίκα κάηκε ζωντανή στη νεκρική πυρά του συζύγου της, η διαδεδομένη βία εναντίον των γυναικών στη σύγχρονη Ινδία έγινε για ακόμη μία φορά το επίκεντρο του ενδιαφέροντος⁴¹. Η χήρα ήταν δεκαοκτώ ετών και είχε παντρευτεί με προξενιό έναν άνδρα τον οποίο γνώριζε ελάχιστα. Μετά το θάνατό της, προβλήθηκε ως η επιτομή την Ινδής Γυναίκας, της αγνής θηλυκότητας: η πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος, η εν δυνάμει μητέρα γιων, αυτοθυσιαζόμενη ως το τέλος. Αυτός ο ρόλος έχει κυριαρχήσει στην ψυχή των Ινδών γυναικών για αιώνες και πολλές γυναίκες φιλοδοξούν να φτάσουν σε αυτά τα επίπεδα «τελειότητας», πεπεισμένες ότι το προδιαγεγραμμένο τους καθήκον στη ζωή είναι να ζήσουν και να πεθάνουν για τους συζύγους τους, βάζοντας πάντα τα συμφέροντα εκείνων πάνω από τα δικά τους.

Ένα άλλο τμήμα της κοινής γνώμης εξεγέρθηκε και καταδίκασε την πράξη, κατηγορώντας τους εξ αγχιστείας συγγενείς της για φόνο εκ προμελέτης. Μία ομάδα γυναικών στο Τζαϊπούρ βγήκε στους δρόμους για να διαμαρτυρηθεί,

⁴¹ http://www.soc.uoc.gr/gender/documents/MalaSen_PerilipsiDialaxis_020507

απαιτώντας δικαιοσύνη. Αποτέλεσμα των αγώνων αυτών ήταν η κατάργηση του καψίματος των Ινδών χηρών στο πλευρό των συζύγων τους.

Η προσοχή στράφηκε στην αυξανόμενη βία εναντίον των γυναικών, στις αμέτρητες γυναίκες που παρέμειναν παγιδευμένες στις αξίες μίας άκαμπτης πατριαρχικής τάξης, η οποία ορίζεται από τους άνδρες.

Στις μέρες μας, η πλέον ανησυχητική εξέλιξη στην Ινδία θεωρείται από πολλούς πως είναι το διευρυνόμενο χάσμα των φύλων. Συνολικά υπάρχουν πολλοί περισσότεροι άνδρες από ότι γυναίκες στη χώρα. Περισσότερα αρσενικά μωρά γεννιούνται σε σύγκριση με τα θηλυκά, των οποίων η ζωή συχνά τερματίζεται αμέσως μετά τη σύλληψή τους ή δολοφονούνται μέσα σε λίγες ημέρες μετά τη γέννησή τους από τις ίδιες τους τις μητέρες. Μολονότι οι επιλεκτικές με βάση το φύλο εκτρώσεις και η χρήση υπερηχητικού εξοπλισμού προκειμένου να καθορισθεί το φύλο των εμβρύων είναι παράνομες σε όλη την Ασία, η πολιτιστική προτίμηση για τα αγόρια σημαίνει ότι και οι δύο πρακτικές είναι σε έξαρση.

Αν και το μέλλον των γυναικών στην Ινδία εμφανίζεται δυσοίωνα, υπάρχει ένας εξισορροπητικός παράγοντας: η αυξανόμενα επαναστατική κίνηση των ίδιων των γυναικών. Γυναίκες που είναι διατεθειμένες να παλέψουν, να αντισταθούν και να αντιπαρατεθούν με μία κοινωνική πραγματικότητα που υπονομεύει την ύπαρξή τους, έχουν σημειώσει νίκες τα τελευταία είκοσι χρόνια, από την εποχή της εκστρατείας τους ενάντια στην αναβίωση του *Sati* το 1987.

Στο μεταξύ, ο δρόμος που πρέπει να διανυθεί παραμένει δύσβατος, γεμάτος παγίδες και ανηφορικός κι αυτό γιατί υπάρχουν ακόμη σοβαρά ζητήματα που πρέπει να διευθετηθούν.

12. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Ινδουϊσμός είναι ένα σύμπλεγμα πολιτισμικών και θρησκευτικών παραδόσεων, που γεννήθηκαν στην Ινδία, πέρασαν από ζυμώσεις και η προσαρμογή τους στα νέα παγκόσμια πολιτισμικά δεδομένα συνεχίζεται. Όποιος καταπιάνεται μαζί του αισθάνεται από την πρώτη στιγμή σα να μπαίνει σε λαβύρινθο. Τίποτα δεν μπορείς να βεβαιώσεις για αυτόν, χωρίς να είναι δυνατό να αποδείξεις με την ίδια ευκολία το αντίθετο.

Χαρακτηριστική είναι η παρομοίωση – από τον ινδολόγο Julius Lipner - του Ινδουϊσμού με το δέντρο banyan, από τον αρχικό κορμό του οποίου ξεφυτρώνουν καταβολάδες. Αλλά και από τα βαριά του κλαδιά, που εισχωρούν στη γη, φυτρώνουν και αναπτύσσονται καινούργια δέντρα, δημιουργώντας έτσι την εντύπωση ότι είναι εντελώς ανεξάρτητα από το πρώτο μητρικό τους δέντρο⁴².

Η δεδομένη πολυμορφία του Ινδουϊσμού, οι πανάρχαιες καταβολές του, οι ποικίλες πολιτισμικές παραδόσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωσή του, τα διάφορα εξελικτικά του στάδια είχαν αντίκτυπο στη διαμόρφωση της αντίληψης για τη φύση της γυναίκας, αποδίδοντάς της μάλιστα την εκάστοτε κοινωνική της θέση, καθώς και τη θέση της στη λατρεία.

Με την πάροδο των χρόνων, ο ρόλος της δεν ακολουθεί την ίδια πορεία. Μεταβάλλεται ανάλογα με την εποχή, την επιρροή από άλλους πολιτισμούς, άλλες θρησκείες, αλλά και από τα δεδομένα της σύγχρονης κοινωνίας.

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται στην Ινδία, ο σύγχρονος κόσμος ζωής εκεί συνυπάρχει ακόμη με τις παραδοσιακές δομές. Βέβαια, το θετικό είναι ότι αργά και σταθερά ο χρόνος λειτουργεί υπέρ του πρώτου και σε βάρος των τελευταίων.

⁴² Βλ. J. Lipner «Hindus – Their Religious Beliefs and Practices», London 1994, σσ. 5 – 6.

13. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Ελληνόγλωσση*

1. Αντωνοπούλου, Κ. (1998). *Οι Ινδίες μου*. Αθήνα: Λιβάνη.
2. Ζιάκας, Γ. (2003). *Ιστορία των Θρησκευμάτων Α': Τα Ινδικά Θρησκευάματα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.
3. Ζωγραφάκης, Γ. (1978). *Ινδικά Κείμενα: Βέδες*. Αθήνα: Δωδώνη.
4. Καρζής, Θ. (1991). *Η Γυναίκα στους Μακρινούς Πολιτισμούς*. Αθήνα: Φιλιπότη.
5. Καριώτογλου, Α., Κεσόπουλος, Α., Παπαευαγγέλου, Π., Τσανανάς, Γ. (1995). *Χριστιανισμός και Θρησκευάματα: Β' Λυκείου*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
6. Μιχαηλίδης, Α. (2006). *Η Θέση της Γυναίκας στον Ινδουισμό*. Αθήνα: Α. Καρδαμίτσα.
7. Μοράκης, Μ. (1939). *Ινδία*. Αθήνα: Κωνσταντίνου Καμινάρη.
8. Ροκ, Λ. (2006). *Μαθαίνω τις Θρησκείες του Κόσμου*. Αθήνα: Ψυχογιός.
9. Σκάρτσης, Σ. (1989). *Ουπανισάδες*. Αθήνα: Καστανιώτη.
10. Χέλμουθ Ντε Γκλαζενάπ. *Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών*. Εκδ. Βιβλαιοθηναϊκή.
11. Ωμπουγιέ, Ζ. (1980). *Η Καθημερινή Ζωή στην Αρχαία Ινδία*. Αθήνα: Ωκεανίδα.
12. Gandhi Mohandas Karamchand (1997). *Αυτοβιογραφία Μαχάτμα Γκάντι*. Αθήνα: Ιάμβλιχος.

- *Ξενόγλωσση*

1. Kuppaswamy, B. (1975). *Social Change in India*. Νέο Δελχί.
2. Lipner, J. (1994). *Hindus – Their Religious Beliefs and Practices*. London.

- *Εγκυκλοπαίδειες*

1. Εγκυκλοπαίδεια: Επιστήμη και Ζωή. Εκδ. Χατζηϊακώβου.

- *Άρθρα σε Εφημερίδες*

1. Εφημερίδα: Το Βήμα, Πέμπτη 27 Μαρτίου 2008.

- *Ηλεκτρονικές διευθύνσεις*

1. <http://elwikipedia.org/>
2. <http://www.ethnos.gr/>
3. <http://elwikipedia.org/>
4. http://www.soc.uoc.gr/gender/documents/MalaSen_PerilipsiDialaxis_020507/
5. http://whitewomen.blogspot.com/2007/07/blog-post_23.html.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091959